

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

PEDAGOGICKÁ FAKULTA

Bakalářská práce

Olomouc 2020

Martin Hlavinka

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

PEDAGOGICKÁ FAKULTA

PROTINACISTICKÝ ODBOJ NA LITOVELSKU A UNIČOVSKU V LETECH
1939-1945

Bakalářská práce

Autor: Martin Hlavinka

Vedoucí práce: Mgr. Pavel Krákora, Ph.D.

Olomouc 2020

PROHLÁŠENÍ

Místopřísežně prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma: „Protinacistický odboj na Litovelsku a Uničovsku v letech 1939-1945“ vypracoval samostatně pod odborným dohledem vedoucího bakalářské práce a uvedl jsem veškeré podklady a použitou literaturu.

V Olomouci

Podpis

PODĚKOVÁNÍ

Tímto bych chtěl poděkovat vedoucímu práce panu Mgr. Pavlovi Krákorovi, Ph.D. za vedení práce, cenné rady a připomínky, které mi poskytnul při zpracování této bakalářské práce a v neposlední řadě za trpělivost a věnovaný čas. Dále bych chtěl poděkovat své rodině a přítelkyni za podporu při studiu.

Obsah

Úvod	6
1. Historický kontext.....	8
2. Uničovsko v letech 1939-1945	12
2.1. Uničov v době německé okupace	12
2.2. Válečné období.....	14
3. Litovelsko v letech 1939-1945.....	19
3.1. Litovel v době německé okupace.....	19
3.2. Válečné období.....	20
4. Odboj	24
4.1. Atentát na Heydricha a jeho dopady na odboj	28
4.2. Odbojové skupiny na Uničovsku	31
4.3. Odbojové skupiny na Litovelsku.....	33
5. Metodická část	41
5.1. Seznámení žáků s problematikou – exkurze	41
5.2. Naučná stezka pietním areálem v Javoříčku	41
Závěr	48
Seznam použité literatury	50
Seznam obrázků	53

Úvod

Tato práce je zaměřena na aktivní působení protinacistického odboje v oblastech střední Moravy, konkrétně okolo měst Litovel a Uničov. Práce se skládá z pěti hlavních částí, z nichž první část se věnuje uvedení do historického kontextu a celkovým shrnutím událostí v letech 1939 až 1945. Následující dvě části práce se věnují situaci v předválečném Uničově a Litovli. Tyto části v podkapitolách popisují dění ve městech po vypuknutí druhé světové války.

Čtvrtá část práce je věnována odboji jako takovému. Jsou zde vymezeny hlavní odbojové skupiny, které působily na území Protektorátu Čechy a Morava. K této hlavní části se poté vztahují tři podkapitoly. První podkapitola se věnuje dopadům na odboj a jeho skupiny po atentátu na zastupujícího říšského protektora Reinharda Heydricha. Druhá a třetí podkapitola se věnují působení odbojových skupin na Uničovsku a Litovelsku. Zde je mimo odbojových skupin a jejich hlavních postav prostor věnován i partyzánským skupinám, které působily v okolí. V práci je popsána činnost partyzánské skupiny Jermark–Fursenko a partyzánské skupiny vytvořené okolo Aloise Petráše.

Poslední pátá část je část metodická. Tato část je zpracována formou pedagogické exkurze do pietního areálu Javoříčko, kterým žáky provede naučná stezka. Na této naučné stezce se žáci dozví spoustu zajímavých informací, a to jak z expozice, která je umístěna v budově na začátku stezky, tak i z tabulí, které jsou umístěny u tzv. hrobodomů. Tyto tabule nastiňují zážitky přeživších tragédie, které jsou velice emočně náročné. Svoji atmosféru má také společný hrob všech 38 zastřelených javoříčských mužů, který je umístěn v centru pietního areálu.

Cílem této bakalářské práce je zjistit a shromáždit co nejvíce informací o protinacistickém odboji v obou zmíněných městech. Hlavní zájem o danou tematiku jsem získal již při studiu na střední škole, konkrétně na gymnáziu Jana Opletala v Litovli. Právě osoba Jana Opletala mi byla vždy velkým vzorem, který sehrál velice významnou roli při výběru téma této bakalářské práce.

Jako další významný faktor můžu označit vypálení obce Javoříčko na Litovelsku. Toto místo podobné Lidicím nebo Ležákům, má velmi silný příběh,

na který by se v budoucnosti určitě nemělo zapomenout. Dá se tedy říct, že tyto dva zmíněné faktory společně vytvořily základ předkládané bakalářské práce na téma Protinacistický odboj na Litovelsku a Uničovsku v letech 1939-1945.

1. Historický kontext

Předtím než se práce bude věnovat konkrétním oblastem, tedy Litovelsku a Uničovsku, je nutné v krátkosti zmínit obecnou situaci v naší zemi v letech 1939–1945. Samotné plány na zábor Československa sahají již do roku 1937, kdy se v Berlíně sešel tehdejší ministr zahraničí a armádní velitel Konstantin von Neurath s Adolfem Hitlerem. Společně potvrdili myšlenku, že pro další úspěšný rozvoj říše je potřeba k Říši připojit Československo a Rakousko.¹ Zabrání Rakouska se Hitlerovi podařilo nenásilnou cestou. Rakušané si mohli zvolit, zda se chtějí či nechtějí připojit k Říši. Pro připojení bylo celkem 99 % obyvatel. K samotnému zabrání Rakouska, které později dostalo název anšlus, došlo 12. března 1938. Tímto zabráním tak zanikl první středoevropský stát a byl to další významný krok pro Hitlera k tomu, aby zvýšil tlak na tak již napjaté vztahy v Československu.² Po anšlusu Rakouska se vyskytla otázka, jak se vypořádat s rostoucím národnostním tlakem v československém pohraničí, kde byla na vzestupu Sudetoněmecká strana (Sudetendeutsche partei) pod vedením Konráda Henleina. Tato strana navíc drtivě zvítězila v obecních volbách, konaných na přelomu května a června roku 1938, ve kterých získala 99 % hlasů německého obyvatelstva v pohraničí. Paradoxem je, že pro tuto stranu hlasovali i Češi, a to proto, aby hájili zájmy svých rodin. Výsledky těchto obecních voleb byly jasným signálem, že německé obyvatelstvo v Sudetech má separační sklony k nacistickému Německu. Tyto separační sklony měly být hlavním bodem programu na mnichovské konferenci konané 29. září 1938. Této konferenci se účastnili zástupci čtyř mocností. Za Velkou Británii se konference zúčastnil Neville Chamberlain, za Francii Édouard Daladier, za Itálii Benito Mussolini a samozřejmě za Německo sám Adolf Hitler. Nejdůležitější strana – tedy Československá – při podpisu chyběla. Dohoda, kterou lze jednoduše interpretovat jako povinnost Čechoslováků podstoupit své pohraniční oblasti (tzv. Sudety) Německu, byla podepsána 30. září 1938.³ Ve výsledku nešlo pouze o to, že Československo ztratilo část svého území převážně obývanou Němci, ale především ztratilo území, které bylo bohaté na suroviny

¹ BRYANT, Chad Carl. *Praha v černém: nacistická vláda a český nacionalismus*. Praha: Argo, 2012, s. 31.

² „Anschluss“ Rakouska. *Paměť národa* [online]. [cit. 2021-01-25]. Dostupné z: <https://www.pametnaroda.cz/cs/anschluss-rakouska?page=0>

³ Mnichov 1938: Někteří historici odmítají tezi o zradě, šlo podle nich o vítězství Benešovy diplomacie. *Česká televize* [online]. [cit. 2021-01-23]. Dostupné z: <https://ct24.ceskatelevize.cz/domaci/2604335-mnichov-1938-zrada-co-nebyla-zradou>

a vojenské pevnosti důležité pro obranu země, čehož si Hitler byl velice dobře vědom. Další vývoj událostí postupně vedl až k tomu, že byl na našem území zřízen Protektorát Čechy a Morava.

Protektorát Čechy a Morava byl vyhlášen výnosem Vůdce a říšského kancléře ze dne 16. března 1939 o Protektorátu Čechy a Morava. Tento výnos znamenal vytvoření autonomního státu na našem území a období utlačování československého obyvatelstva. Zřízení Protektorátu znamenalo pro naše obyvatelstvo mnoho změn. Na politické úrovni například došlo k tomu, že politické aktivity v zemi vykonávala naše vláda, ale fakticky tato vláda pouze zprostředkovávala mínění Velkoněmecké říše. Vedle prezidenta byl tak ustaven úřad říšského protektora, který dohlížel na to, aby v Protektorátu byla dodržována veškerá nařízení Vůdce, jehož také o situaci v Protektorátu informoval. Za období Protektorátu, se v tomto úřadu vystřídaly celkem dvě osoby. Prvním říšským protektorem byl, již výše zmíněný, Konstantin von Neurath, druhým byl od roku 1943 Wilhelm Frick. Nejvíce v podvědomí českého obyvatelstva ovšem zůstala osoba zastupujícího říšského protektora Reinharda Heydricha, který se zasloužil o přijetí tzv. Konečného řešení židovské otázky a je tak přímo odpovědný za vyvražďování Židů v koncentračních táborech. Mezi jeho další plány patřilo tzv. Konečné řešení české otázky. Kvůli těmto plánům na něj byl připraven atentát, který dostal krycí název Anthropoid.⁴ Tento čin se zapsal jako jedna z nejúspěšnějších odbojových akcí na území tehdejšího Československa.

Říše kontrolovala veškeré dění za území Protektorátu. Bez svolení vojenské správy nesměla vláda vykonávat téměř žádné funkce a postupně začínalo docházet také k prvním zásahům a zatýkání ze strany německé tajné policie tzv. Gestapa. Všeobecně bylo období Protektorátu protkáno strachem, násilím, zavražďováním, persekucemi a dalšími postupy nacistických pohlavárů. Na území Protektorátu docházelo k porušování základních lidských práv, zotročování obyvatelstva, pronásledování a vraždám vlastenců.⁵

⁴ BRANDES, Detlef. *Češi pod německým protektorátem: okupační politika, kolaborace a odboj 1939-1945*. Třetí, rozšířené a revidované vydání. Přeložil Petr DVOŘÁČEK. Praha: Prostor, 2019, s. 36-38.

⁵ KRÝLOVÁ, Zuzana. *Protektorát Čechy a Morava: právo nástroj nacistické expanze*. Praha, 2014. Rigorózní práce. Právnická fakulta Univerzity Karlovy, Katedra právních dějin, s.26.

Co se ekonomické situace v Protektorátu týče, veškerá výroba byla podřízena Německu a byla zavedena nucená práce pro všechny občany Protektorátu v produktivním věku. Mzda se sice mírně zvýšila, ale vzhledem ke stále narůstající inflaci se pro občany její hodnota příliš nezměnila. Většinu peněz zaměstnanci vydali za potraviny. Současně docházelo k zásobovací krizi. Potravin bylo málo a výkon dělníků nebyl takový, jaký si Říše představovala.⁶

Problematická byla také situace týkající se židovského obyvatelstva. Postavení židovského obyvatelstva bylo tragické, Němci jim zabavovali majetek nebo uzavírali jejich podniky. Zacházení s židovským obyvatelstvem se vymykalo všem zásadám lidských práv. Židé byli v podstatě vyřazeni ze společnosti, nesměli vykonávat některé profese, nebo například neměli nárok na určité druhy potravin. Další degradací Židů ze strany Německa bylo povinné nošení žluté hvězdy. Hitler byl rozhodnut o konečném řešení židovské otázky a postupně tak nechal zřizovat pracovní a koncentrační tábory, kam byli židovští obyvatelé odsunováni. V těchto táborech byli často mučeni a mnohdy zde i umírali.⁷

Konec Protektorátu se přiblížil s postupem spojeneckých vojsk. První významnou operací, která vedla k osvobození Protektorátu proběhla na území dnešního Slovenska na konci roku 1944. Jednalo se o bitvu, která probíhala v rámci Slovenského národního povstání a dostala název Karpatsko-Dukelská operace. Tato operace skončila prvním důležitým vítězstvím Rudé armády na území bývalého Československa.⁸ Jako další velice důležitou operací musíme zmínit Ostravsko-opavskou operaci, která byla úspěšně dokončena osvobozením Ostravy a okolí v dubnu 1945. Ovšem konečnou bitvou o osvobození Protektorátu se stala Pražská operace, která skončila vítězstvím Rudé armády v květnu 1945. Rudá armáda nebyla ovšem jedinou armádou, která se aktivně podílela na osvobození Protektorátu. Velkou zásluhu na osvobození nese i americká armáda pod vedením generála George S. Pattona. Americká armáda

⁶ NÁLEVKA, Vladimír, DEJMEK, Jindřich a Marek LOUŽEK, ed. Každodenní život v protektorátu Čechy a Morava. In: *Nacistická okupace: Sedmdesát let poté*. Příbram: Centrum pro politiku a ekonomiku, 2009, s. 17-23.

⁷ Tamtéž, s. 20.

⁸ Karpatsko-Dukelská operace. *Paměť národa* [online]. [cit. 2021-01-25]. Dostupné z: <https://www.pametnaroda.cz/cs/karpatsko-dukelska-operace-1>

se zasloužila v období od 5. do 7. května o osvobození českých měst, mezi které patří Aš, Cheb, Karlovy Vary, Plzeň a Klatovy.

Jelikož se na území Protektorátu dostaly dvě armády, bylo potřeba vymezit pomyslnou linii, která bude jasně oddělovat území, které má být osvobozeno Rudou armádou a území, které má být osvobozeno americkou armádou. Tato pomyslná linie dostala název Demarkační linie.⁹

⁹ NĚMEČEK, Jan a kol. *Na prahu svobody: vítězství 1945*. Praha: Středisko společných činností AV ČR, v.v.i., pro Kancelář Akademie věd ČR, 2017, s. 23.

2. Uničovsko v letech 1939-1945

Město Uničov se rozkládá na Uničovské plošině v severovýchodní části Hornomoravského úvalu v podhůří Nízkého a Hrubého Jeseníku. Protéká zde řeka Oskava, konkrétně její střední a spodní tok, přičemž průměrný průtok ve městě činí 2,04 m³/s. Město leží v nadmořské výšce 242 m.¹⁰

Při sčítání lidu v roce 1930, stálo ve městě 787 domů, ve kterých žilo 4 738 obyvatel (z toho 628 Čechů, 4 013 Němců a 97 jiné národnosti). Hlavním náboženstvím ve městě bylo Římskokatolické se zastoupením 4 516 věřících, dále se ve městě nacházeli lidé, kteří vyznávali i jiné církve, mezi nejvíce zastoupenou církevní menšinu můžeme považovat Českobratrskou církev evangelickou, ke které se hlásilo 63 lidí. Ve městě se nacházeli i Židé, těchto bylo při sčítání lidu napočítáno 29. Dá se tedy říct, že Uničov patřil k německým městům na Moravě.¹¹

2.1. Uničov v době německé okupace

Situace ve státě měla bezpochyby zásadní vliv na dění i v této práci probíraných městech a jejich částech. Německé obyvatelstvo Uničova považovalo politickou situaci za výhru a netrpělivě očekávalo příchod německé armády, která do města dorazila 9. října 1938 v pozdních odpoledních hodinách. Po celou dobu přítomnosti vojenského pluku ve městě probíhaly mnohé oslavy, veselice a německé obyvatelstvo projevovalo neskryvanou radost z toho, že byl Uničov „osvobozen“ a přidán do Říše.

K oficiálnímu potvrzení německé okupace mělo dojít aktem doplňujících voleb do říšského sněmu, které se uskutečnily 4. prosince 1938. Jednalo se o optaci, kdy občanům města byla položena otázka, zda souhlasí s připojením k Říši.¹² Těchto voleb se ovšem mohli zúčastnit pouze občané, kteří byli starší 20 let a zároveň byli příslušníky Říše. Tímto omezením se počet oprávněných voličů, značně zmenšil. Dalším rozdílem v těchto volbách byl fakt, že němečtí voliči dostali bílý hlasovací lístek, zatímco čeští voliči dostali zelený hlasovací lístek. K tomuto kroku se úřady uchýlily hlavně z důvodu větší kontroly českého obyvatelstva. Jediným okresem na severní

¹⁰ BUREŠOVÁ, Jana. *Uničov: historie moravského města*. Uničov: Město Uničov, 2013, s. 13.

¹¹ BARTOŠ, Josef, *Historický místopis Moravy a Slezska v letech 1848-1960*. Svazek III, Okresy: Olomouc město a venkov, Litovel, Šternberk, Mor. Beroun. Ostrava: Profil, 1972, s. 272.

¹² BUREŠOVÁ, Jana. *Uničov: historie moravského města*. Uničov: Město Uničov, 2013, s. 384.

Moravě, kde toto rozdělení na bílé a zelené volební lístky podle národnosti, nebylo dodrženo byl okres Zábřeh. Tento krok byl zapříčiněn vysokou mírou českého obyvatelstva v okrese.¹³ Výsledky v Uničově byly ovšem poměrně jednoznačné – dva hlasy byly neplatné a jeden vyslovil nesouhlas. Zbýlých téměř 3 100 občanů s připojením souhlasilo. Tímto aktem německá armáda fakticky obsadila Uničov a celý jeho soudní okres včetně českých obcí – Lazce, Lipinka, Troubelice, Šumvald a Želechovice. Při definitivním ustanovením nových hranic byly Želechovice, jako jediná obec vrácena do Československa a připojila se tak k soudnímu okresu Litovel. Uničov se tak stal součástí sudetské župy, která měla sídlo v Liberci. Konkrétně Uničov spadal pod územní celek nazvaný Východní Sudety (Ostsudetenland), který měl správní sídlo v Opavě. Fakt, že se Uničov stal součástí nového územního celku, vedl k administrativním změnám – například místo okresního soudu zde vznikl úřední soud, či byla otevřena nová pobočka pracovního úřadu. Pro obyvatelstvo Uničova bylo velkým zklamáním, že na úřednická místa, která se uvolnila na úřadech po českých úřednících, nenastoupili místní obyvatelé. Místo toho byli do úřadů převeleni úředníci z Říše.¹⁴

Český národ byl stejně jako ve zbytku Sudet potlačován, po okupaci byly ve městě zakázány všechny české spolky. Mezi nejpočetnější národní spolek na severní Moravě patřila Národní jednota pro východní Moravu, která měla svoje sídlo v Olomouci, ovšem pobočky měla téměř v každé obci. Dalšími významnými spolky byly Sokol a Orel. Záborem pohraničí tyto spolky přišly o velkou část majetku. Velkou zásluhu na tom měl nově ustanovený komisař v Liberci, tzv. komisař pro likvidaci spolků (Stillhalterkommissar). Tomuto komisaři se musely všechny spolky, které chtěly nadále fungovat hlásit a následně měly čekat na rozhodnutí. České spolky se do tohoto procesu nejspíš ani nepřihlásily, protože věděly, že má jejich snaha má minimální šanci na úspěch. Jediný povolený spolek, ve kterém se mohli zapojit i čeští obyvatelé, byly spolky hasičské. Tyto spolky byly ovšem v roce 1939 přeměněny na policejní pomocné oddíly, a to podle nacistického vzoru.¹⁵

¹³ BARTOŠ, Josef. *Postavení českého obyvatelstva na severní Moravě za okupace*. Šumperk: Vlastivědný ústav, 1969, s. 65.

¹⁴ BUREŠOVÁ, Jana. *Uničov: historie moravského města*. Uničov: Město Uničov, 2013, s. 385.

¹⁵ BARTOŠ, Josef. *Postavení českého obyvatelstva na severní Moravě za okupace*. Šumperk: Vlastivědný ústav, 1969, s. 65.

Tato situace měla také logický dopad na školství, kdy již na podzim roku 1938, došlo ke zrušení všech českých škol v Uničově. K dalším důsledkům okupace patřilo například odstraňování knih židovských a českých autorů z knihoven města. Problematické postavení za okupace měla také církve, a to především Římskokatolická, ke které se hlásila většina uničovského obyvatelstva. Křesťanství bylo pro nacisty zcela nemyslitelné.

2.2. Válečné období

Válka znamenala pro Uničov stejně jako pro ostatní zasažená města a země velkou pohromu. Jedním z prvních důsledků války ve městě bylo zavedení přidělového systému potravinových lístků. Tento systém znamenal, že na každého obyvatele města připadalo pouze určité množství konkrétních surovin. Což logicky vedlo k nedostatku potravin a následnému strádání. Postupem času nebylo možné některé suroviny vůbec zakoupit a občané tak museli využít levných a nekvalitních náhražek. Uničov jako venkovské město mělo ovšem jednu značnou výhodu. Touto výhodou bylo zemědělské zázemí v okolí města. Často tak docházelo k situaci, že potraviny proudily z vesnic do měst. Tento druh výměny se objevoval hlavně mezi příbuznými. Obyvatelstvo se také snažilo o získání potravin nelegální cestou, docházelo k nákupu na černém trhu, či konání nelegálních zabíjaček. Zabíjačky byly sice povoleny, ale určité procento masa se muselo odevzdat. Zemědělci sice měli nastaveny od ledna 1940 povinné odvody masa, obilí, mléka, drůbeže aj., ovšem i přes tyto odvody zvládali podporovat své příbuzné ve městě.

Veškeré dění ve městě bylo podřízeno německé armádě a ideji jejího válečného vítězství. Z tohoto důvodu často docházelo k různým sbírkovým akcím, kde byly vybírány jak peníze, tak třeba oblečení pro vojáky. S těmito sbírkami byly spojeny různé kulturní akce, jako například koncerty. Tyto koncerty sice pozvedly kulturní život v Uničově, ale jednalo se také o ideální příležitosti k šíření německé propagandy.

Válečnému období však nelze upřít také některé pozitivní aspekty. V Uničově například došlo k odstranění nezaměstnanosti, která obyvatelstvo zasáhla v průběhu 30. let. K tomuto faktu dopomohlo válečné nasazení obyvatel do armády, tím pádem vznikaly nové pracovní pozice, které bylo potřeba zaplnit.

Situace se začala zhoršovat v roce 1941, kdy se do války zapojily mocnosti, kterými byly Sovětský svaz či Spojené státy americké. Všechny válečné úspěchy německé armády byly ve městě oslavovány na oslavách, které organizovalo místní sdružení NSDAP. Po vítězných bojích ovšem začalo docházet i k porážkám, a to v zimě roku 1941 na východní frontě. Tyto porážky byly ovšem sváděny na velice krutou zimu a fámy o slábnoucí německé armádě byly následně vyvráceny dalším úspěšným válečným tažením v Sovětském svazu. Zlomový rok války nastal pro německou armádu roku 1942, kdy došlo k velkým prohrám v Africe – například bitva u Tobruku. Následovala i první velká prohra na východní frontě – bitva u Stalingradu. V těchto zmíněných bitvách bojovala i spousta obyvatel Uničova a okolí. Mnoho z nich bylo v bojích zabito, zraněno či ztraceno. O těchto ztrátách informovaly noviny pouze v případě, že byl dotyčný vyznamenán nějakým válečným oceněním – nejčastěji se jednalo o tzv. Železný kříž. O ostatních padlých dostaly rodiny pouze krátkou zprávu od vojenského orgánu. Velký přehled o vyznamenaných hrdinech představovaly uničovské noviny Nordmährische Rundschau, ve kterých se objevovali všichni vyznamenaní rodáci z Uničova a okolí. Jednou z největších vyznamenaných osobností můžeme zmínit povýšení Roberta Martinka z hodnosti generálmajora na generálporučíka. Robert Martinek byl synem uničovského sládky v městském pivovaru. Jako další válečný hrdina německé armády se ukázal Ekkehard Tichy, který se narodil v roce 1922 v Uničově do rodiny profesora na olomouckém gymnáziu. Tichy byl známý jako prvotřídní letec německého letectva (Luftwaffe). Na svém kontě měl celkem 25 sestřelených letadel, nejvíce se mu podařilo zneškodnit sovětských letadel na východní frontě. Tichy umírá po sestřelení jeho letadla nad obcí Albshausen, která se nachází poblíž Frankfurtu nad Mohanem.

Propaganda pravidelně organizovala shromáždění u Pomníků hrdinů, který se nacházel v parku. Shromáždění sloužilo jako připomínková akce na všechny padlé německé hrdiny v bitvách. Tyto shromáždění organizovalo místní sdružení NSDAP, účast veřejnosti na těchto vzpomínkových akcích byla velice důkladně sledována.

Po katastrofických prohrách německé armády v zimě roku 1942/1943, reagoval nacistický režim nasazením všech dostupných sil pro získání vojenského vítězství. Takový postup byl později nazván jako tzv. Totální válka. Tento termín později oficiálně vyhlásil německý ministr propagandy Dr. Joseph Goebels. Velká většina uničovských Němců stále věřila v totální nacistické vítězství, i když situace na bojišti se stávala pro nacistické Německo stále víc a víc složitější. Situaci ještě více zhoršila prohraná bitva u Kursku v červenci 1943. Vylodění spojenců¹⁶ v Africe v listopadu 1942 předpovídalo nejen prohru německých vojsk na území Afriky, ale i postupný tlak na Itálii. Tento tlak ještě více zesílil po vylodění spojenců na Sicílii, kteří následně postupovali celou Itálií, a nakonec dosáhli toho, že italský vůdce Benito Mussolini, byl donucen kapitulovat.

Důsledky totální války se výrazně dotkly i Uničova. Mnoho mužů bylo odvedeno na nucené práce do Říše, pracovní povinnost byla zavedena i pro ženy, ty sice již v mnoha továrnách pracovaly na místech po mužích odvedených do války, ale do teď tuto práci vykonávaly dobrovolně. V mnoha případech byly ženy nuceny pracovat již dříve, a to hlavně kvůli špatné finanční situaci v rodině. V Uničově byl v roce 1943 vybudován zajatecký tábor, který sídlil v domě na Bezručově náměstí. V tomto táboře bylo drženo mezi 50 a 60 zajatci, jednalo se především o Poláky a Rusy. Tito zajatci pracovali u místních rolníků. Zajatce hlídali vojáci a velice často je bili. Jeden Rus, který se neschoval při náletu, byl dokonce ubit přímo na ulici. Váleční zajatci začali do města proudit především v zimě 1944/1945, kdy městem procházely pochody válečných zajatců směrem od Želechovic nebo Újezdu. Zajatci měli namířeno na Šumperk, nebo do blízké Litovle. Mezi zajatci se objevovali především Rusové, kteří byli ve velice špatném stavu, ovšem našli se zde i zajatci američtí, nebo angličtí, kteří byli

¹⁶ Mezi spojence, kteří se vylodili v Africe patřila Velká Británie a Spojené státy americké. Nejznámější generálové jsou za spojence americký generál Dwight Eisenhower a za nacistické Německo Erwin Rommel, přezdívaný jako tzv. Pouštní liška.

v daleko lepším stavu než již zmínění Rusové. Mnoho zajatců tyto pochody nepřežilo a jejich mrtvoly se válely podél silnice.

Začátkem roku 1945 se na Uničovsku objevovali lidé z Litovelska či Olomoucka, kteří sem byli dovezeni za účelem kopání protitankových příkopů. Jednalo se o převážně české obyvatelstvo.

Snižovaly se také přiděly potravin na obyvatele. Toto snižování došlo dokonce tak daleko, že byly v drtivé většině využívány potravinové náhražky. Černý trh s potravinami byl absolutně mimo dosah obyčejných lidí a po velmi přísných kontrolách také téměř vymizel. Lépe se měli lidé, kteří žili na vesnicích a chovali domácí zvířata. Kvůli čím dál více častým leteckým útokům bylo zavedeno povinné zatemňování, ke kterému docházelo v létě v hodinách od 21:50 do 4:25 a v zimě od 17:00 do 7:00. Zatemňování bylo poté velice důsledně kontrolováno a za jeho nedodržení hrozily vysoké pokuty. V rámci všeobecného šetření plynem, elektřinou a uhlím byl také zaveden letní čas. Díky častým leteckým útokům došlo kromě povinného zatemňování i k budování protileteckých krytů. V Uničově byl veřejný protiletecký kryt vybudován v roce 1944 v městských sadech.

Bližící se konec války v Uničově ohlašovala dělostřelecká palba, která se rozléhala od Opavy, kde byla zahájena již zmíněna Ostravsko-Opavská operace. Německé vojsko se po prohrané válečné operaci u Opavy stáhlo z města směrem k Šumperku a Litovli, konkrétně ke Střelicím a Medlovu, společně s německými vojáky ustupovalo z města i mnoho obyvatel, kteří se báli přicházející Rudé armády. Dne 6. května kolem poledne začala Rudá armáda ostřelovat město, zbylí obyvatelé se schovali do protileteckých krytů, nebo do sklepů. Krátce na to do oken vyvěsili narychlo udělané československé prapory či bílé vlajky. Kolem osmé hodiny večerní byl již Uničov zcela obsazen Rudou armádou. Následujícího dne se ozvalo německé dělostřelectvo, které odstřelovalo město od výše zmíněných Střelic. Konec bojů na Uničovsku nastal dne 9. května, kdy byly Rudou armádou oznámeny podmínky kapitulace veškerých německých branných sil. V bojích o Uničov zahynulo celkem 125 vojáků Rudé armády a pouze 1 německý voják. Drtivá většina německého obyvatelstva, po příchodu Rudé armády spáchala sebevraždu,

většinou i s celou rodinou. Tímto se tak definitivně završilo období, kdy byl Uničov brán jako německé město.¹⁷

¹⁷BUREŠOVÁ, Jana. *Uničov: historie moravského města*. Uničov: Město Uničov, 2013, s. 392-399.

3. Litovelsko v letech 1939-1945

Město Litovel leží v úpatí Nízkého Jeseníku a zároveň v severní části Hornomoravského úvalu v nadmořské výšce 241 m. Na severu se geografický profil pomalu zvedá a přechází do Uničovské plošiny. Městem protéká řeka Morava, která tvoří přirozenou osu města, která město rozděluje na severní a jižní polovinu.¹⁸

Při posledním sčítání lidu před druhou světovou válkou v roce 1930, stálo ve městě 653 domů a v nich žilo celkem 4 318 obyvatel (z toho 3 939 Čechů, 348 Němců a 31 jiné národnosti). Dá se tedy říct, že na rozdíl od Uničova, Litovel patřila k českým městům na Moravě. Hlavním náboženstvím ve městě bylo stejně jako v Uničově náboženství římskokatolické, ke kterému se hlásilo 2 640 obyvatel. Ve městě se nacházeli obyvatelé, kteří vyznávali i jinou církev. Na rozdíl od Uničova v Litovli měla velké zastoupení i Církev československá husitská. K této církvi se hlásilo 1 418 obyvatel, co se týká dalších církví ve městě musíme zmínit také Židy, k této víře se hlásilo 34 obyvatel.¹⁹

3.1. Litovel v době německé okupace

Velký dopad na město mělo podepsání Mnichovské dohody, dne 30. září 1938. Důsledky podepsání dohody se objevily ve městě hned druhý den, kdy městem procházeli vojáci československé armády, kteří byli donuceni opustit hraniční pevnosti. Spolu s ustupujícím vojskem procházela městem i spousta českých uprchlíků z Němci pomalu zabíraného pohraničí. Litovel se tak ze dne na den stala pohraničním městem, německá armáda obsadila kromě již zmíněného pohraničí i některé vesnice u Litovle, ve kterých žilo převážně české obyvatelstvo. Mezi tyto vesnice patřily například Červenka, Střelice, nebo Mladeč. Všechny vesnice, kde byla převaha českého obyvatelstva, byly ovšem již v průběhu října 1938 vráceny do Česko-Slovenské republiky.²⁰ K oficiálnímu překreslení hranic došlo až v prosinci 1938.

¹⁸ KONEČNÝ, Karel. *Litovel-velké dějiny města*. 1, Od nejstarších dob do roku 1918. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci pro město Litovel, 2018, s. 14.

¹⁹ BARTOŠ, Josef. *Historický místopis Moravy a Slezska v letech 1848-1960*. Svazek III, Okresy: Olomouc město a venkov, Litovel, Šternberk, Mor. Beroun. Ostrava: Profil, 1972, s. 142.

²⁰ Česko-Slovensko byl oficiální název republiky po vyhlášení slovenské autonomie, ze dne 6. října 1938.

Dalším významným důsledkem podepsání Mnichovské dohody pro Litovel bylo zvětšení politického a soudního okresu. Ten se zvětšil po přiřazení českých obcí z okolních okupovaných území. Jako příklad můžeme uvést přiřazení českých obcí na Lošticku, které byly vyjmuty z okupovaného okresu Zábřeh. V letech 1941-1945 spadalo pod litovelskou správu celkem 71 obcí.

V Česko-Slovenské republice se ovšem dále stupňovaly německé provokace, k nimž velice pomáhala silící pozice Sudetoněmecké strany, které vláda neustále ustupovala jenom proto, aby nedošlo k žádnému důvodu německé agrese. V listopadu 1938 byla Sudetoněmecká strana oficiálně rozpuštěna, a to z důvodu sloučení s NSDAP (Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei). V Litovli se do čela této strany postavil litovelský Němec Fritz Mekiska.

Dne 14. března 1939 Hitler využil tzv. Slovenské krize²¹ k tomu, aby mohl dne 15. března obsadit zbytek Česko-Slovenské republiky, která tímto aktem přestala oficiálně existovat.²²

3.2. Válečné období

První německá vojska projela městem hned 15. března 1939 brzy ráno, okolo šesté hodiny. Městem ovšem pouze projela a pokračovala dál na Olomouc. Obyvatelé Litovle sledovali projíždějící vojska se strachem a zlobou. Jinak tomu ovšem bylo u litovelských Němců, ti svoje domy slavnostně vyzdobili a do oken vyvěsili vlajky s hákovým křížem. K žádným střetům mezi českým a německým obyvatelstvem však ve městě nedošlo, a to hlavně proto, že starosta města Msgre.²³ Vincent Horák, vydal prohlášení, ve kterém obyvatelstvo vyzývá ke klidu.

Litovel se tak stala po vyhlášení Protektorátu Čechy a Morava, ze dne 16. března 1939, součástí nacistické říše. Do čela protektorátu se postavil prezident Emil Hácha a jako protektor byl jmenován Konstantin von Neurath. Litovel nově spadala do správního okresu (tzv. Oberlandrat) se sídlem v Prostějově, později v Olomouci.

²¹ Slovenskou krizí se označuje období, kdy získalo Slovensko autonomii nad Česko-Slovenskem v roce 1939.

²² KONEČNÝ, Karel. *Litovel-velké dějiny města. 2, Od roku 1918 do současnosti*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci pro město Litovel, 2018, s. 382-384.

²³ Msgre. byl původně titul udělovaný francouzskému králi, ovšem později se začal používat jako hodnost římskokatolického kněze.

Na začátku války si německá propaganda snažila naklonit i české obyvatelstvo ve městě. V německém domě, který sloužil jako centrum nacistické propagandy, se podávalo teplé jídlo tzv. Eintopf.²⁴ Tuto akci ovšem využilo jen německé obyvatelstvo a pouze pár chudých jedinců z českého obyvatelstva. Jako další nástroj propagandy ve městě sloužilo legionářské kino, které nově spravovaly jednotky SS,²⁵ které vedle německých filmů promítaly i české veselohry, ty musely být ovšem i s německými titulky. Před hlavním filmem byl vždy promítán krátký německý propagandistický film. Dále se ve městě vydávaly noviny Litovelský kraj, které vycházely v češtině, ovšem vydávání těchto novin bylo zastaveno v roce 1941. V roce 1941 byl postupně rozhlas i film používán pouze k propagandě, obyvatelům byly odebrány rádiové přijímače, a to hlavně proto, aby nemohly poslouchat zahraniční vysílání. Mnoho obyvatel si ovšem cestu k zahraničnímu vysílání stejně našlo, ti byli ovšem odhaleni a všichni skončili v koncentračních táborech.

První vážnější konflikt v Litovli se stal 28. května 1939, kdy se litovelští občané shromáždili na Kostelním náměstí u Lípy svobody, aby oslavili narozeniny posledního československého prezidenta Edvarda Beneše. Toto shromáždění, byť bylo pokojné a nikterak nenarušovalo pořádek ve městě, velice rozčílilo nacisty v okresním úřadě. Následkem tohoto shromáždění byl zatčen starosta Horák, během jeho nepřítomnosti město vedl první náměstek Rudolf Daněk. Starosta Horák byl po pár dnech propuštěn, ovšem do úřadu starosty se již nevrátil. Starosta Horák byl navíc spolu se svým prvním náměstkem Daňkem zatčeni hned po rozpoutání druhé světové války, následně byli odvezeni do koncentračních táborů v Dachau, později do Buchenwaldu. Po zatčení prvního náměstka Daňka řídil město druhý náměstek mlynář František Konečný, ten byl ovšem v roce 1940 také zatčen. Následně bylo rozpuštěno městské zastupitelstvo a do čela města, do funkce vládního komisaře, byl jmenován přední představitel litovelských Němců nacista Fritz Mekiska.

²⁴ Eintopf je tzv. „jídlo z jednoho hrnce“. Za války bylo toto jídlo německou propagandou velice vyzdvižováno jako úsporné a zároveň výživné jídlo. Každý Němec jej měl uvařit minimálně jednou za týden.

²⁵ SS neboli Schutzstaffel, byla nacistická ozbrojená organizace pod záštitou NSDAP.

Po této změně na radnici se Litovel velice změnila, řada ulic změnila svůj název, jako příklad můžeme uvést například změnu ulice Wilsonova, která se nově jmenovala Strasse der SA.²⁶ Byly také odstraňovány připomínky na První republiku, jednalo se hlavně o různé busty, sochy či pamětní plakety československých prezidentů Masaryka a Beneše. Odstraněny byly ovšem i památníky Františka Palackého, a to hlavně za jeho obrozeneckou činnost, nebo upomínky na československé legionáře, které byly odvezeny z litovelského muzea.

Stejně jako v již zmíněném Uničově, se téměř ihned po rozpoutání války ve městě objevil přidělový systém potravin. Hospodářství bylo centrálně regulováno, stejně tak i ceny potravin. Potravinové lístky si obyvatelé města mohli vyzvednout v Lidovém domě, kde sídlil vyživovací úřad. Při rozdělování potravinových lístků byli značně zvýhodňováni Němci, to byl také hlavní důvod, proč se mnoho českých obyvatel přihlásilo k německé národnosti. Potravin bylo ovšem během války stále míň a míň, proto byly čím dál častější různé potravinové náhražky. Mezi nejpoužívanější potravinové náhražky patřila například náhražka kávy, která se vyráběla například z čekanky. Tuto náhražku můžeme dokonce ochutnat i dnes pod názvem Melta. Postupem války se ovšem vyráběly náhražky i základních potravin, například místo másla se používal margarín. Používání těchto náhražek mělo ovšem devastující dopad na zdraví obyvatelstva, jelikož náhražky oslabovaly lidský organismus. Mnoho lidí kvůli oslabenému organismu onemocnělo tuberkulózou.²⁷

Mnoho továrnám byla pozastavena či úplně zastavena činnost, a to hlavně z důvodu, že jejich výroba nebyla nikterak prospěšná pro válečné hospodářství. Ve strategických podnicích v Litovli, mezi které řadíme pivovar a cukrovar, se snažilo nacistické vedení města dosadit lidi, kteří by vedení města informovali o situaci v závodech.

V roce 1943 bylo zavedeno již zmíněné Totální nasazení. To se nevyhnulo ani Litovli. Totální nasazení znamenalo pracovní povinnost pro všechny muže a ženy. Pro muže byla pracovní povinnost stanovena od 17 do 65 let a pro ženy od 18 do 45 let.

²⁶ KUBÍČKOVÁ, Ivana. *Názvy litovelských ulic v minulosti a dnes*. Olomouc: Nakladatelství R. Kašparová-Dana, 2015, s. 74.

²⁷ BEZDĚČKA, Josef. *Dějiny města Litovle od počátku až do února 1948*. Litovel: Strojopis, 1993, s. 556.

Litovelští občané, kteří měli štěstí, tak si tuto povinnost mohli plnit přímo v Litovli, a to například v továrně vládního komisaře Fritze Mekisky. Ostatní obyvatelé byli odesláni do blízkých továren, které se nacházely například v Lutíně, Prostějově či Senici na Hané. Obyvatelé, kteří nebyli umístěni ani do jedné z výše uvedených variant, měli být odvedeni do Německa.²⁸

V roce 1944 se v Litovli již plně projevovaly známky blížící se fronty. Nad městem pravidelně přelétávaly bombardéry angloamerických spojenců, které pravidelně bombardovaly Brno a Moravskou Ostravu. Díky těmto přeletům bylo stejně jako v Uničově zavedeno noční zatemňování oken, které bylo stejně jako v Uničově velice přísně kontrolováno. Na konci roku městem procházely zástupy sovětských zajatců, ovšem i německých uprchlíků z východního Pruska, kterým se již prohnala válečná fronta. Na počátku roku 1945 se chystala obrana města před Rudou armádou, obyvatelé města byli nuceni kopat protitankové příkopy a stavět různé zábrany. S příchodem Rudé armády ovšem většina Němců z města uprchla, mezi nimi byl i vládní komisař Fritz Mekiska, který uprchl z města autem, kterému ovšem došel u Čáslavi benzín. Později byl zadržen a dopraven zpět do Litovle. K osvobození Litovle došlo 9. května, kdy do města vstoupilo od Tří Dvorů vojsko 4. ukrajinského frontu Rudé armády, ještě během dne byl v Litovli ustanoven Národní výbor, který se okamžitě ujal vlády nad městem.²⁹

²⁸ KONEČNÝ, Karel. *Litovel-velké dějiny města*. 2, Od roku 1918 do současnosti. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci pro město Litovel, 2018, s. 417-421.

²⁹ Tamtéž, s. 429.

4. Odboj

Protinacistický odboj se v bývalém Československu začal formovat téměř ihned po nacistické okupaci. České obyvatelstvo tuto okupaci vnímalo jako násilný akt vůči svobodnému státu, který si vybudovali za první světové války. V mnoha městech se konaly protinacistické demonstrace, byly strhávány nacistické symboly nebo plakáty. V mnoha hospodách se zpívaly české národní písně. V prvních dnech okupace ještě nebyla odpověď nacistické vlády tak brutální, jak tomu bylo později.

První významné protinacistické shromáždění českého obyvatelstva proběhlo ve dnech 6. a 7. května 1939 v Praze, kdy byly na vyšehradský hřbitov převezeny ostatky českého básníka Karla Hynka Máchy. Obdobně se poté lidé na hřbitově znovu sešli 11. května, kdy uctili památku českého skladatele Bedřicha Smetany.

Situace se značně změnila po vypuknutí druhé světové války v září 1939, kdy gestapo začalo s velkou zatýkácí akcí v Protektorátu, která dostala krycí název Albrecht I. Akce to byla velice úspěšná, jelikož bylo zatčeno kolem dvou tisíc osob. Tato akce měla jasné cíle, a to zastrážit české obyvatelstvo a zbavit se vedoucích osobností. Mezi ty, kteří byli zatčeni patřili například novinář Ferdinanda Peroutka, malíř a spisovatel Karel Čapek a mnoho dalších.

České obyvatelstvo velice netrpělivě očekávalo den 28. října, kdy mělo dojít k oslavám založení samostatného Československa. Na toto datum se ovšem kromě obyvatel připravovalo také gestapo. Připomínku bývalého státního svátku vzalo mnoho lidí po svém. Například v továrnách lidé nepřišli do práce, studenti, když už vůbec přišli do školy, tak přišli ve svátečním oblečení. K největším akcím ovšem došlo v hlavním městě, kde probíhala řada demonstrací, kterých se zúčastnilo více jak sto tisíc lidí. Gestapo ovšem, jak bylo již výše zmíněno, o připravovaných demonstracích vědělo, proto nebylo zaskočeno. Po mnoha pokusech o rozehnutí davu se gestapo rozhodlo začít střílet do demonstrantů. Při této střelbě byl vážně zraněn student lékařské fakulty Univerzity Karlovy Jan Opletal, který před nástupem na Univerzitu Karlovu v Praze,

studoval gymnázium v Litovli. Opletal po dvou týdnech na následky těchto zranění zemřel.³⁰

Opletalův pohřeb, který se uskutečnil 15. listopadu 1939, se stal další záminkou k protinacistickým demonstracím. Ostatky Jana Opletala byly vystaveny v kapli Hlavova patologického institutu, a poté byly převezeny do rodné Lhoty nad Moravou, kde byly uloženy k poslednímu odpočinku do rodinného hrobu.³¹ Nacisté na další demonstrace reagovali dne 17. listopadu, kdy v ranních hodinách vtrhli do šesti největších studentských kolejí v Praze, které následně obsadili. Mnoho studentů bylo zatčeno a převezeno do pankrácké věznice, nebo ruzyňských kasáren. Právě v ruzyňských kasárnách bylo později popraveno devět předních studentských funkcionářů. Zbytek, který činil okolo jednoho tisíce zatčených studentů zamířilo do koncentračního tábora Sachsenhausen-Oranienburg, který se nacházel v blízkosti německého hlavního města. Kromě zatýkaní v Praze, proběhla stejná akce také v Brně či Příbrami, kde bylo zatčeno dvě stě patnáct studentů, z toho dvě stě v Brně a patnáct v Příbrami. Reakcí na tyto zruďné zločiny nacistického režimu byl 17. listopad v Londýně vyhlášen jako Mezinárodní den studentů.

Právě z nenávisti k nacistickému režimu se téměř okamžitě po okupaci začal formovat odboj. Členové tohoto odboje pocházeli z různých společenských vrstev, měli jiné povolání i jiné politické myšlení, ovšem spojovala je jedna věc, a to nenávist vůči německým okupantům. První velká odbojová skupina na českém území se jmenovala Obrana národa (ON), kterou založili bývalí českoslovenští armádní generálové. Mezi zakládající členy patřil Josef Bílý, Sergej Vojcechovský nebo Sergej Ingr. Obrana národa měla charakter tajné československé armády a také na tomto principu pracovala. Ze začátku se ovšem mělo jednat o neozbrojenou organizaci, to se ovšem postupem války změnilo. Celá odbojová skupina měla jasně stanovenou hierarchii. Mezi členy ovšem nepatřili pouze bývalí vojáci, nýbrž i legionáři z první světové války, členové již zaniklé tělovýchovné jednoty Sokol nebo zaměstnanci strategických státních úřadů,

³⁰ KOPEČEK, Pavel. *Evropa v plamenech: protifašistický odboj v období druhé světové války se zaměřením na region střední Evropy*. Praha: Epoque, 2019, s. 47-49.

³¹ BARTOŠOVÁ, Jana. *Nesmíme zapomenout: Jan Opletal a další oběti listopadu 1939: nacistická perzekuce českých studentů během 2. světové války*. Praha: Národní pedagogické muzeum a knihovna J.A. Komenského, 2015, s. 25.

mezi které řadíme zaměstnance pošt, železnic či telekomunikací. Hlavní činností členů Obrany národa se stalo shromažďování zbraní, výbušnin a střeliva, které mělo být použito na připravované povstání proti okupantům.

Mezi další činnosti Obrany národa patřilo šíření nelegálních letáků a plakátů, ukrývání a převádění pronásledovaných lidí (většinou Židů) přes hranice nebo špionážní činnost. Nacistickému režimu se ovšem již na sklonku roku 1939 podařilo celou hierarchii rozkrýt. Mnoho předních představitelů bylo odhaleno a později popraveno. Mezi popravenými byl i Josef Bílý, který zahynul v roce 1941 v ruzyňských kasárnách. Následkem nacistické čistky ve vedení Obrany národa se do čela dostala odbojová skupina Tří králů, do které pařili Josef Mašín, Josef Balabán a Václav Morávek.

Další významnou odbojovou skupinou, která působila na našem území byla odbojová skupina Petiční výbor Věrní zůstaneme (PPVZ). Tato odbojová skupina, která byla založena v roce 1939, představovala levicově orientovanou složku českého odboje. Mezi zakládající členy patřili pracovníci Dělnické akademie, Svobodných zednářů a Ženské národní rady. Jako reprezentanty Dělnické akademie můžeme vybrat například Wolfganga Jankovce nebo Josefa Fischera, za Svobodné zednáře doktora práv Karla Bondu a za Ženskou národní radu Annu Pollertovou nebo Miladu Horákovou. Mezi členy PPVZ patřily tedy hlavně osoby, které vykonávaly dělnickou profesi, a to především pracovníci na železnici nebo poště. Ti poté sehrávali zásadní roli v této odbojové skupině. Nedá se ovšem říct, že by mezi její členy patřili pouze dělníci, mezi členy se objevovali i zástupci vysokoškolsky vzdělaných osob, například výše zmíněný doktor práv Karel Bonda. Hlavní činností PPVZ se stala agitační a zpravodajská činnost, specializovali se poté na nelegální překračování hranic a sabotáže. Odbojová skupina PPVZ měla dokonce i svůj program, který nazvala *Za svobodu, do nového Československa*. Na rozdíl od výše zmíněné Obrany národa měl PPVZ strukturu stavěnou na dvou úrovních. První úroveň se dá dnes nazvat horizontální, kdy se obdobně jako v Obrance národa vrstvila struktura od velícího centra dále na krajské a okresní výbory. Poté tu ovšem vznikala i druhá úroveň vertikální, která znamenala, že se vytvářely

samostatné jednotky odboje v jednotlivých zaměstnáních. Vznikaly tak skupiny železničářů, poštovních zaměstnanců a mnoho dalších.³²

Mezi další významnou odbojovou skupinu řadíme Politické ústředí (PÚ), které se velice podobalo Obraně národa. Mezi její zakládající členy patřili zástupci bývalých politických stran, které existovaly před podepsáním Mnichovské dohody. Příkladem můžeme uvést doktora práv Ladislava Rašína, který byl stejně jako jeho otec Alois Rašín členem Československé národní demokracie, jako další zástupce politických stran můžeme uvést Františka Hálu, který zastupoval Československou stranu lidovou nebo Jaromíra Nečase, který zastupoval Československou sociální demokracii. Politické ústředí ovšem potkal stejný osud jako Obranu národa. Koncem roku 1939, proběhlo v centru organizace rozsáhlé zatýkání. Mezi zatčenými byl i výše zmíněný Ladislav Rašín.³³

Neméně důležitou roli v protinacistickém odboji sehrál odboj komunistický, který se na rozdíl od všech výše zmíněných odbojových organizací, začal formovat již okamžitě po podepsání Mnichovské dohody, tedy ještě za období Česko-Slovenské republiky. Tento brzký vznik můžeme přičíst faktu, že Komunistická strana Československa (KSČ) byla na konci roku 1938 rozpuštěna. Tento krok vedení KSČ ovšem předvídalo a ještě před rozpuštěním vzniklo tzv. I. ilegální ústřední vedení KSČ. Do tohoto vedení byli dosazeni Otto Synek, Viktor Synek, Eduard Urx, Emanuel Klíma a Jan Zika. Ovšem toto vedení bylo přímo podřízené ústředí KSČ, které sídlilo v Moskvě. V centrálním vedení byli Klement Gottwald, Rudolf Slánský a další. Ti poté určovali politickou linii a program, který se velmi podobal zahraniční politice Sovětského svazu. Ještě do obsazení Česko-Slovenska stihli komunisté vytvořit na českém území rozsáhlou síť krajských poboček KSČ, avšak na okresní úrovni se toto dařilo mnohem pomaleji. Na rozdíl od výše zmíněných odbojových skupin, byla odbojová skupina pod vedením KSČ organizována čistě na stranicko-politickém základě. Odbojová skupina pod vedením KSČ měla tak dva hlavní cíle. Za prvé páchat různé sabotáže a roznášet ilegální noviny a časopisy. Mezi nejznámější ilegální komunistické noviny patřilo Rudé právo.

³² KOPEČEK, Pavel. *Evropa v plamenech: protifašistický odboj v období druhé světové války se zaměřením na region střední Evropy*. Praha: Epoque, 2019, s. 50-51.

³³ KLÍMA, Vlastimil, KVAČEK, Robert a Josef TOMEŠ, ed. *Druhý odboj (1939-1945): svědectví a úvahy*. Praha: Masarykův ústav a Archiv AV ČR, 2017, s. 201.

Komunisté také vlastnili mnoho vysílaček, kterými udržovali kontakt se svým ústředím v Moskvě. Jako druhý cíl můžeme označit snahu získávat co nejvíce nových přívrženců jejich ideologie pro prosazení komunistického programu. K dočasnému útlumu činnosti komunistického odboje došlo v srpnu 1939, kdy Německo podepsalo se Sovětským svazem vzájemnou dohodu o neútočení, tzv. pakt Ribbentrop-Molotov. V návaznosti na vypuknutí druhé světové války vydal Sovětský svaz prohlášení, že nově vzniklá válka je vzájemně nespravedlivá, ovšem jak vyplývalo z tajného dodatku paktu o neútočení, mělo dojít k rozdělení států ve východní a střední Evropě mezi Německo a Sovětský svaz. Jako příklad, kde bylo toto rozdělení nejvíce patrné, můžeme označit Polsko. Komunistický odboj po vypuknutí druhé světové války neměl ani jedné z válečných stran pomáhat, a proto byla přerušena podpora Edvarda Beneše v jeho snaze o obnovení samostatného Československa. Komunistický odboj dostal totiž úplně nový úkol, a to vytvořit co nejlepší podmínky pro proletářskou revoluci, která, jak víme, proběhla v Československu v únoru 1948. Situace v komunistickém odboji se změnila v roce 1941, kdy došlo k napadení Sovětského svazu Německem.

Po rozsáhlých zatýkacích akcích, které uskutečnilo gestapo na konci roku 1939, došlo v odbojových organizacích k rozhodnutí, že je potřeba svoje protinacistické odbojové činnosti spojit do jednoho celku. Na jaře roku 1940 tedy došlo, kromě komunistické větve, ke spojení všech ostatních odbojových skupin. Nově vzniklá spojená odbojová skupina dostala název Ústřední vedení odboje domácího (ÚVOD).³⁴

4.1. Atentát na Heydricha a jeho dopady na odboj

Nacistické vedení Protektorátu reagovalo na rostoucí napětí, které bylo vyvoláno sílícím domácím odbojem a jmenováním nového zastupujícího říšského protektora Reinharda Heydricha, který měl ve funkci vystřídat Konstantina von Neuratha. Heydrich, který přijel do Prahy 27. září 1941, se okamžitě chopil úřadu. Jeho hlavním úkolem bylo potlačení vzrůstajícího odboje proti nacistickému režimu a následné uklidnění situace v Protektorátu. Heydrich byl znám svoji politikou cukru a biče, kterou uplatňoval za celou dobu svého působení v Praze. Jako příklad této politiky můžeme uvést různá sociální opatření, mezi které patřilo zvýšení přídělů některých potravin pro české dělníky.

³⁴ KOPEČEK, Pavel. *Evropa v plamenech: protifašistický odboj v období druhé světové války se zaměřením na region střední Evropy*. Praha: Epocha, 2019, s. 52-54.

Tímto krokem si Heydrich sliboval, že dostane české dělníky na svoji stranu. Na druhé straně ovšem ihned po svém příjezdu do Prahy Heydrich vyhlásil civilní výjimečný stav, tzv. Stanné právo. Vznikli tak nové stanné soudy, které vynášely pouze tři druhy rozsudků, a to osvobození, transport do koncentračního tábora nebo smrt. Popravy se konaly zpravidla na třech místech, a to v Praze v ruzyňských kasárnách, v Brně v Kounicových kolejích nebo v Německu v koncentračním táboře Mauthausen. Zřízením stanných soudů tak Heydrich značně posílil pozici Gestapa, které získalo novou možnost, jak se zbavit nepohodlných osob v Protektorátu. Jako příklad nepohodlné osoby můžeme označit protektorátního předsedu vlády generála Aloise Eliáše, který byl právě stanným soudem za svoje propojení s odbojem odsouzen k smrti. Za období, kdy platilo stanné právo, tj. od 28. září 1941 do 20. ledna 1942, bylo vyneseno celkem 486 rozsudků smrti a 2242 osob bylo vinou stanných soudů posláno do koncentračních táborů. Mezi popravenými osobami byli přední představitelé odboje, například Josef Bílý z Obrany národa nebo Otto Synek z vedení KSČ.

Český domácí odboj se vinou těchto ztrát dostal do složité situace. Nejprve se zdálo, že se Heydrichovi podařilo domácí odboj zcela zničit. Poté se ovšem hlavně na železnicích začaly objevovat různé sabotáže. Tyto sabotáže často dělali přímo železniční dělníci, kteří byli členy různých odbojových skupin, nejčastěji se jednalo o členy Obrany národa a Petičního výboru. Velkou podporu domácího odboje přinesl příchod parašutistů, kteří do Protektorátu přicházeli hlavně z Anglie a Sovětského svazu. Tito parašutisté přinášeli do Protektorátu mimo morální podpory i podporu materiální ve formě různých výbušnin či vysílaček, díky kterým bylo možné obnovit spojení mezi Protektorátem a Londýnem. Nejznámější vysílačkou se poté stala vysílačka skupiny SILVER A, která dostala krycí název Libuše. S výsadkem SILVER A, který se dostal na území Protektorátu již v roce 1941, se do Protektorátu dostaly i další výsadky. Nejvýznamnějším se poté stal výsadek s krycím názvem Anthropoid, který měl na území Protektorátu jasný úkol, a to eliminovat zastupujícího protektora Reinharda Heydricha. Atentát byl proveden za významné pomoci sokolské odbojové organizace JINDRA dne 27. května 1942. Heydrich byl při něm vážně zraněn a na následky zranění 4. června 1942 umírá.

Dopady tohoto atentátu na české obyvatelstvo byly opravdu drastické. Ihned po smrti Heydricha byl v Protektorátě vyhlášen civilní výjimečný stav stejný, který platil po příjezdu Heydricha do Prahy. V Praze a Brně byly opět zřízeny stanné soudy, které za trvání druhého stanného práva vynesly celkem 1585 rozsudků smrti. Velké množství obyvatel bylo zatčeno a odvezeno do koncentračních táborů. Důvodem k zatčení či popravě mohlo sloužit pouhé schvalování atentátu. České odbojové skupiny tak dostaly další výraznou ránu. Fungování odbojových organizací bylo značně poškozeno rozsáhlým zatýkáním mnohdy i vedoucích představitelů organizací. Jako příklad zatčeného a později popraveného můžeme uvést Josefa Mašína, který byl ve vedoucí pozici Obrany národa. Tyto represe vůči domácímu odboji vedly k tomu, že se značně posílila role zahraničního odboje se sídlem v Londýně. Do Protektorátu začaly proudit velké skupiny parašutistů z Anglie a Sovětského svazu.

K nejbrutálnějšímu činu se nacisté uchýlili 9. června 1942, kdy ve večerních hodinách obklíčili vesnici Lidice. Vesnice byla následující den vypálena a všichni muži ve věku od 15 do 84 let popraveni. Lidické ženy byly poslány do koncentračního tábora Ravensbrück, děti byly poslány do koncentračního tábora v polské Lodži. Téměř všechny byly poté pravděpodobně usmrceny ve vyhlazovacím táboře v Chelmnu. Podobný osud poté postihl východočeskou vesnici Ležáky, které byly 14 dní po Lidicích 24. června 1942 také vypáleny a následně srovnány se zemí.

Ohlasy na zruďné zločiny nacistického vedení v Protektorátu na sebe ve světě nenechaly dlouho čekat. Vznikla obrovská vlna solidarity, díky které se značně upevnila pozice exilové vlády v Londýně. Dalším spíše symbolickým aktem bylo v září 1942 prohlášení anglické a francouzské vlády, které prohlásilo Mnichovskou dohodu za neplatnou.³⁵

³⁵ KOPEČEK, Pavel. *Evropa v plamenech: protifašistický odboj v období druhé světové války se zaměřením na region střední Evropy*. Praha: Epocha, 2019, s. 54-57.

4.2. Odbojové skupiny na Uničovsku

Zárodky protinacistického odboje na Uničovsku se formovaly velice pomalu, jelikož, jak bylo již zmíněno, v Uničově a jeho blízkém okolí převažovalo převážně německé obyvatelstvo. Naproti tomu v sousedním okrese Zábřeh byla velice silně zastoupena česká menšina. První náznaky odbojových skupin se začaly tvořit právě v Zábřehu, kde se začaly utvářet skupinky českých dělníků z kovodělné dílny. V okolí Zábřehu se objevovaly malé skupinky českých obyvatel, tyto skupinky byly tvořeny především obyvatelstvem, které před válkou docházelo do tělovýchovné jednoty Sokol. Členové se tedy velice dobře znaly právě z této tělovýchovné jednoty nebo i různých ochotnických divadel či podobných národnostních akcí. Mezi nejvýznamnější členy těchto skupin můžeme zařadit Ferdinanda Hallase, Jaroslava Tůmu nebo Karla Holouše. Právě poslední zmíněný Karel Holouš poté sehrál důležitou roli při utváření jednotného odbojového celku v okolí Zábřehu i celé severní Moravy.³⁶

Situace v okolí Zábřehu se značně změnila v roce 1940, kdy Německo zaútočilo na Sovětský svaz. Odbojové skupiny se začaly čím dál víc spojovat s komunisty, se kterými uzavřely dohodu o vzájemném postupu. Díky tomuto spojení se podařilo rozšířit pole působnosti o nové oblasti, mezi které patřilo například Šumpersko. Zásluhou Karla Holouše se tak v Zábřehu v červnu 1941 zrodila odbojová skupina Národní sdružení československých vlastenců. Sdružení byla již od svého počátku budována jednotně podle vzoru předválečných politických stran. Zábřežské sdružení bylo budováno podle vzoru KSČ.

Činnost Národního sdružení československých vlastenců byla velice různorodá. Mezi její hlavní činnosti patřily různé sabotáže, nelegální přechody hranice, ukrývání pronásledovaných osob či dělníků nebo vydávání vlastního časopisu. Díky velké úspěšnosti těchto akcí rozšířilo sdružení svoji působnost i na území Uničovska a dokonce i na území Protektorátu, kde působilo i na Lošticku. Množství členů sdružení se tedy rapidně rozrostlo. V okolí Uničova se jednalo o obce Šumvald, Troubelice, Pískov a Lipinka. V těchto výše zmíněných obcích existovala velice početná skupina českého obyvatelstva. Například při posledním předválečném sčítání lidu v roce 1930,

³⁶ BARTOŠ, Josef. *Národně osvobozené hnutí na severní Moravě 1938-1945*. Šumperk: Vlastivědný ústav, 1965, s.58-59.

žilo v Šumvaldu 1639 obyvatel, z toho 1568 Čechů a pouze 66 Němců.³⁷ Právě díky početné skupině českého obyvatelstva se po záboru Sudet vytvořilo v těchto vesnicích značné napětí. Čeští obyvatelé tak s nadějí přivítali fakt, že od roku 1942 na území zmíněných obcí zasahoval osmý okrsek odbojového sdružení, do kterého se aktivně zapojilo mnoho obyvatel.

Velké množství členů muselo ovšem logicky vést k tomu, že se zvyšovala pravděpodobnost odhalení celého odbojového sdružení. K odhalení bohužel došlo v březnu 1944, kdy sdružení odhalilo gestapo. Po odhalení rozpoutalo gestapo velké množství zatýkání, při kterém bylo zatčeno před 500 osob, které se přímo či nepřímo podílely na fungování tohoto sdružení. Zatýkání se nevyhnulo ani českým obcím na Uničovsku. V Troubelicích bylo zatčeno 11 obyvatel a v Šumvaldu 7 obyvatel. Odbojová činnost ovšem v obcích probíhala dál, hlavně pak v Troubelicích a Pískově, a to až do jara 1945, kdy byl zbytek odbojářů znovu prozrazen. Následovala další vlna zatýkání, která se kromě Troubelic a Pískova dotkla i Králové nebo Dolních Studének.³⁸ Zatčené osoby byly uvězněny na několika místech po celé severní Moravě. Jednalo se například o nedaleký Mírov, Šumperk, Opavu či Krnov. Další zastávkou těchto vězňů byl nejčastěji Terezín, ovšem několik významnějších členů sdružení bylo odvedeno přímo k soudu ve Vratislavi. Soud se ovšem kvůli blížící se frontě neuskutečnil. Velkému množství osob se navíc podařilo před gestapem uprchnout do hor, kde zakládaly různé partyzánské skupiny. Mnoho zatčených komunistických odbojářů bylo nasazeno do tzv. Todtovy organizace, která měla na území Německa stavět strategické objekty. Zatčení komunisté byli vzhledem k pokročilému tažení německé armády v Sovětském svazu nasazeni na východní frontě. Tento krok gestapa se později ukázal jako velice kontraproduktivní, když velká část zatčených komunistů přeběhla k sovětské armádě, kde se setkali se sovětskými partyzány. Někteří se poté dokonce zúčastnili i partyzánských operací na území Protektorátu.³⁹ Největší koncentrace partyzánů se vyskytovala v okolí Zábřehu, konkrétně pak v okolních lesích, kde se zasloužili o spoustu sabotážních akcí. Okolo velikonočních svátků v roce 1944 partyzánské skupiny

³⁷ KOUŘIL, Jan, Josef BARTOŠ a Jaroslava ČAJOVÁ. *Zapomenuté pohraničí: Šumvald u Uničova 1938-1945: svědectví, vzpomínky, dokumenty*. Praha: JANUA, 1999, s. 8.

³⁸ Tamtéž, s. 14.

³⁹ BARTOŠ, Josef a Josef PŘIKRYL, ed. *Komunisté v čele protifašistického odboje na severní Moravě: sborník vzpomínek*. Ostrava: Profil, 1980, s. 53-54.

zahájily první bojové akce. Ovšem hned zpočátku narazily na velice tvrdý odpor gestapa. Během jedné zatýkácí akce gestapa byl zabit i jeden ze zakládajících členů sdružení Jaroslav Tůma.⁴⁰

4.3. Odbojové skupiny na Litovelsku

Odboj v Litovli se začal vytvářet téměř ihned po podepsání Mnichovské dohody. Za první náznak protinacistického odboje na Litovelsku můžeme považovat účast studenta litovelského gymnázia Jana Opletala na protinacistických demonstracích, které se konaly v září 1939 v Praze. Jak jsem již zmínil, Jan Opletal byl na jedné z těchto demonstrací smrtelně zraněn. Smrt Jana Opletala vyvolala v Litovli velkou vlnu nevole vůči nacistickému vedení. Spolu s Janem Opletalem se demonstrací účastnili i další dva litovelští studenti studující v Praze, a to Kuneš Sonntag ml. a Karel Kouřil, oba byli následně gestapem zatčeni, převezeni do Ruzyňské věznice a poté do koncentračního tábora Sachsenhausen.⁴¹

Další velice významnou složkou odboje v Litovli byla činnost Československé obce legionářské, která ihned po podepsání Mnichovské dohody pomáhala uprchlíkům z pohraničí. V červnu 1939 se místní jednotka v Litovli stala součástí Národního sjednocení legionářského. Činnost legionářského sjednocení byla následně 25. srpna 1939 zastavena na příkaz říšského protektora. Mnoho členů ovšem pokračovalo v odbojové činnosti, za kterou mnozí zaplatili tu nejvyšší cenu. Mezi členy litovelského legionářského odboje patřili Josef Kolář, František Jurásek, Bohumil Ticler, Josef Vymětal a František Rohleder.⁴²

Je důležité také zmínit další složku odboje, která se utvářela v okolí tělovýchovné jednoty Sokol. Sokolský odboj začal naplno rozvíjet svoji činnost po 12. dubnu 1941, kdy byla činnost tělovýchovné jednoty Sokol pozastavena. Právě Sokol měl v Litovli dlouholetou tradici. Mezi nejvýznamnější představitelům sokolského odboje v Litovli můžeme řadit starostu sokolské obce v Litovli Jana Helsnera, předsedu divadelního výboru Jana Slámu či jednatele a cvičitele Josefa Šmakala. Sokolský odboj v Litovli byl

⁴⁰ BARTOŠ, Josef. Odboj v nacisty okupovaném pohraničí 1941-1944. In: *Sborník prací historických XIII*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1990, s. 106-107.

⁴¹ FIALA, Jindřich. *Kuneš Sonntag: životní příběh z dvacátého století*. Praha: Nakladatelství P3K, 2013, s. 54.

⁴² MARTINKOVÁ, Petra. Československá obec legionářská – místní jednotka Litovel. In: *Ročenka Státního okresního archivu v Olomouci*, roč. 9, Olomouc: Státní okresní archiv v Olomouci, 2000, s. 41-42.

přímo napojen na další odbojové organizace v Protektorátu. Například na Obranu národa, nebo Petiční výbor Věrní zůstaneme. Všechny tyto odbojové organizace měly své sídlo v Olomouci. Hlavní činností sokolského odboje bylo převádění uprchlíků přes hranice, shromažďování zbraní, tisk a roznášení ilegálních letáků. Mezi jejich aktivity ovšem patřily i různé sabotážní akce.

Po vypuknutí druhé světové války na území Litovle vznikly dvě větve odboje, a to odboj nekomunistický a komunistický. Za nekomunistický odboj to byly skupiny Obrana národa nebo Petiční spolek Věrní zůstaneme. Obecně vzato nekomunistického odboje se účastnili lidé, kteří patřili za První republiky k elitě. Mezi jejími členy se tak objevovali sokolové, legionáři, učitelé aj. Jako nejvýznamnější osoby nekomunistického odboje v Litovli můžeme zmínit Ladislava Bedřicha, který vedl místní pobočku Obrany národa nebo bývalého legionáře a ředitele školy v Chudobíně Josefa Vymětala.

Velice významným odvětvím odboje, jak již bylo zmíněno, byly odbojové skupiny železničářů. Tyto skupiny velice často podnikali různé sabotážní akce. Mezi nejčastější akce patřilo poškozování vlakových brzd, sypání písku do ložisek vagónů či dokonce požáry celých vlaků nebo vagónů. Jednalo se v mnoha případech o drobné sabotážní akce, ovšem i tyto malé sabotážní akce měly velký dopad na situaci v Protektorátu, například situaci v infrastruktuře, kde často docházelo ke zpoždování vlaků. Ovšem ani těmto odbojovým skupinám na železnici se nevyhnulo pronásledování gestapem. Mnoho z nich bylo odhaleno a zatčeno, nikterak jinak tomu nebylo ani v Litovli a jejím okolí. Za odbojovou činnost na železnici byli v roce 1944 zatčeni Jan Séčka a Vojtěch Kocián. Oba byli odsouzeni k vězení, kde ovšem mnoho času nestrávili. Jan Séčka byl osvobozen americkou armádou v momentě, kdy jej vlak převážel do koncentračního tábora Dachau. Vojtěch Kocián byl uvězněn v rakouském Linci, kde se také dočkal německé kapitulace.⁴³

Komunistický odboj měl ve městě zastoupení především v profesorovi Otakaru Vaškovi. Ten velice úzce spolupracoval s okresním vedením v Olomouci, ve kterém pracovali například ředitel olomouckého divadla Oldřich Stibor a další. Právě od olomouckého vedení odboje dostal Otakar Vašek svolení, aby i v Litovli vytvořil odnož

⁴³ VAŠEK, Otakar. *Vzpomínky na odbojovou činnost v Litovli*. Litovel: Strojopis, 1971, s. 2-6.

olomouckého komunistického odboje. Do této odnože se mu podařilo zasvětit dva litovelské odbojáře, a to Bedřicha Noska a Karla Šnéberka, se kterými Otakar Vašek v Litovli založil okresní výbor komunistického odboje. Hlavní činností komunistického odboje v Litovli bylo šíření ilegálních letáků, brožur či dokonce novin. O dovoz těchto ilegálních tiskovin se staralo především ústředí v Olomouci. Mezi nejznámější ilegální noviny patřila *Svobodná Haná*, *Rudé Právo* nebo brněnské komunistické noviny *Rovnost*. Tyto ilegální tiskoviny za velice krátkou dobu téměř zaplavily Litovel.

V Litovli tak vznikly dvě větve protinacistického odboje, které ovšem hlavně kvůli své ideologické bipolaritě nespolupracovaly. Naopak členové komunistického odboje byli slovně napadáni členy nekomunistického odboje, a to z podezření, že spolupracují s gestapem. Tyto nepravdivé informace se snažil vyvracet přímo Otakar Vašek, který se několikrát snažil o zahájení spolupráce, mezi odbojovými větvemi. Toto úsilí nakonec vyústilo v to, že byl založen Národně-revoluční výbor (Něrv), který spojil obě odbojové větve.

Osudným rokem pro výše zmíněné odbojové organizace se stalo období mezi lety 1940 a 1941, kdy proběhlo mnoho zatýkacích vln gestapa. Nekomunistický odboj v čele s Obranou národa byl téměř zcela rozbit. Mezi zatčenými byl i výše zmíněný Josef Vymětal. Dalšími zatčenými členy nekomunistického odboje byli členové odboje sokolského. Mezi které patřili zmíněný starosta litovelské sokolské župy Jan Helsner, předseda divadelního výboru Jan Sláma či jednatel a cvičitel Josef Šmakal. Co se týká komunistického odboje, tak ten se v Litovli začal hroutit v roce 1940, kdy bylo gestapem odhaleno olomoucké ústředí. Postupně tak docházelo k odhalování dalších a dalších okresních výborů, včetně toho v Litovli. Je ovšem třeba zmínit, že okresní výbor v Litovli se dlouho nedařilo odhalit. Osudným se mu však stalo roznášení zmíněných ilegálních tiskovin. Celé vedení okresního výboru komunistického odboje v Litovli v čele s Otakarem Vaškem bylo zatčeno a později převezeno do Olomouce.

K největším vlnám zatýkání pak došlo v roce 1942, kdy došlo k atentátu na zastupujícího říšského protektora Reinharda Heydricha. Po něm v Litovli proběhla velká vlna zatýkání, při které bylo zatčeno celkem 120 obyvatel, z nichž byla polovina zabita přímo na popravisti nebo později v koncentračních táborech.

Tyto velice tvrdé nacistické vlny zatýkání však neodradili spoustu litovelských občanů k tomu, aby pokračovali i nadále v protinacistickém odboji. Povzbuzení litovelskému odboji přidaly také zprávy ze zahraničních bojišť. Německá armáda totiž začala postupně prohrávat bitvy v Sovětském svazu i severní Africe. Jako zlomovou bitvu v Sovětském svazu můžeme označit bitvu o Stalingrad, která probíhala mezi lety 1942 a 1943.

Pro vývoj odboje na Litovelsku byly velice důležité tzv. Národní výbory, které se postupně tvořily na celém území Protektorátu. Do čela nově vzniklého národního výboru se postavili lidé, kteří již měli bohaté zkušenosti s odbojem. Například můžeme zmínit Josefa Vymětala nebo Josefa Koláře. Hlavní náplní národního výboru bylo shánění zbraní, výbušnin, šíření nelegálních letáků a tiskovin. Národní výbor se také postupně připravoval na převzetí moci po porážce nacistického Německa. Toho se ovšem národní výbor v Litovli nedočkal, jelikož byl v roce 1943 prozrazen. Josef Vymětal i Josef Kolář byly zatčeni a odvezeni do věznice ve Vratislavi a později v roce 1944 popraveni. O jejich smrti gestapo informovalo litovelské občany formou vyvěšených plakátů.

Velice důležitou roli v protinacistickém odboji v Litovli sehráli i studenti místního gymnázia, kteří založili odbojovou skupinu, kterou nazvali Svaz československé mládeže (SČM). Mezi zakládající členy můžeme řadit například Lubomíra Helekala nebo Františka Vaška. Hlavní náplní tohoto svazu bylo poslouchání zahraničního rozhlasu, výroba výbušnin, roznášení ilegálních tiskovin nebo i budování bunkrů v okolních lesích. Na přelomu let 1943 a 1944 byl celý svaz prozrazen a celkem bylo zatčeno 18 členů, kteří byli posláni do věznice ve Vratislavi. Po mnoha soudních procesech si celkem 16 členů vyslechlo rozsudek smrti. Ani jeden rozsudek však díky blížící se frontě nebyl vykonán.

Co se týká zahraničního odboje, tak i na něm se obyvatelé Litovle aktivně podíleli. Mezi nejaktivnější členy můžeme považovat Ladislava Bedřicha, který již krátce po vypuknutí druhé světové války emigroval do Polska, kde se přihlásil na konzulátu ve Varšavě. Ve Varšavě se poté setkal s podplukovníkem Ludvíkem Svobodu, u kterého zůstal po celou dobu války jako jeho osobní asistent. Bedřich se tak aktivně zúčastnil bojů na východní frontě, kde figuroval v bitvách u Buzuluku, Sokolova nebo Kyjeva.

Své válečné tažení s Rudou armádou nakonec zakončil triumfálním příjezdem do Prahy v květnu 1945. Mezi další významné zástupce zahraničního odboje řadíme bývalého člena litovelské sokolské župy plukovníka Karla Kvapila, který emigroval do Velké Británie, kde se stal členem královského letectva Royal Air Force. Karel Kvapil ovšem zemřel v boji v roce 1945, a to již v hodnosti kapitána.

Na Litovelsku stejně jako na Uničovsku byly velice aktivní partyzánské skupiny. Na Litovelsku to byla partyzánská skupina kolem bývalého majora československé armády Aloise Petráše. Celá partyzánská skupina měla své dílčí skupiny po celé severní Moravě. Výjimkou nebyla ani Litovel, kde místní skupinu vedl rolník Miroslav Havlíček. Partyzánská skupina si dala za hlavní cíl provádět různé sabotážní akce. Jako první sabotážní akci na Litovelsku můžeme označit akci z 11. prosince 1943, kdy se partyzánům podařilo přerušit telefonní kabel u Mladče, který spojoval Olomouc a Svitavy. Další sabotážní akce se konaly až v roce 1944, kdy se partyzánům podařilo přerušit železniční trať v Července, kde se jim povedlo poškodit telefonní kabely u Nasobůrek. Největší sabotážní akce této partyzánské skupiny se ovšem stala 26. července 1944, kdy se partyzánům na čtyřech místech podařilo současně odpálit nálože, které byly umístěny na železnici okolo Olomouce. Touto sabotážní akcí tak na nějaký čas vyřadili železniční dopravu okolo Olomouce. Celá partyzánská skupina však byla odhalena v září 1944. Po sériích zatýkání bylo nakonec mnoho jejích členů zatčeno a odsouzeno. Byly vyneseny i rozsudky smrti, které se však do konce války již neuskutečnily. Celá partyzánská skupina okolo Aloise Petráše se tak dočkala osvobození.

Jako další partyzánskou skupinu, která operovala na území Litovelska, můžeme zmínit partyzánskou skupinu Jermark, která měla své oddíly na celém území Moravy. Oddíl, který působil na Litovelsku byl pod vedením uprchlého sovětského zajatce Viktora Kružilina, ten však byl 16. března 1945 gestapem zatčen a později umučen v Brně v Kounicových kolejích. Vedení partyzánského oddílu na Litovelsku tak musel převzít další uprchlý sovětský zajatec Andrej Fursenko, pod jehož velením vznikl partyzánský oddíl Jermark-Fursenko. Hlavní činností partyzánského oddílu Jermark-Fursenko bylo

shromažďování a šíření ilegálních tiskovin a letáků nebo konání různých sabotážních akcí.⁴⁴

Hlavním střediskem partyzánského oddílu Jermark-Fursenko byla vesnice Javoříčko, která byla vybrána hlavně díky své poloze. Okolí vesnice tvořily husté lesy a blízké jeskyně vytvářely výborné podmínky pro partyzány. Partyzáni se v okolí obce začali objevovat v únoru 1945, kdy do vesnice dorazilo vedení partyzánského oddílu. Jmenovitě to byl Andrej Jegorovič Fursenko, Grigorij Semjonovič Litviško a Naděžda Vasiljevna Ivanovová. V únoru se ovšem jednalo o čistě průzkumnou akci. Jako záminka pro navštívení obce posloužily blízké jeskyně. Důležitou osobou pro partyzány byla osoba Jana Vlčka. Vlček posloužil partyzánům jako průvodce po komplexu jeskyň i blízkého okolí. Vlček se později i s celou svou rodinou přidal k partyzánům a aktivně jim pomáhal.

Hlavní zlom, který umožnil partyzánům podnikat své akce v okolních lesích, byl fakt, že místní lesní správce Othmar Victora musel 15. února 1945 narukovat na nucené práce do Německa. Othmar Victora udržoval pravidelný kontakt s olomouckým gestapem a sám byl součástí SS v hodnosti Oberscharführer⁴⁵. Logicky tak tvořil jednu z hlavních překážek pro úspěšné rozšíření partyzánské činnosti v oblasti. Proto se také partyzáni rozhodli přepadnout hájovnu a zajmout zmíněného Othmara. Na partyzány ovšem čekalo velké překvapení. Othmar Victora při přepadení hájovny již byl na cestě do Německa, v hájovně tak partyzáni našli pouze jeho ženu Hildu a dvě děti, čtyřletou dceru Hannelore a dvouletého syna Manfreda. Hilda Victorová, ačkoliv pocházela stejně jako její manžel z Rakouska, mluvila velice dobře česky. Hlavním rozdílem mezi Othmarem a Hildou byl fakt, že Hilda nikdy nesdílela manželovy sympatie k nacismu, proto příchozím partyzánům hned nabídla pomoc. Ta se měla týkat poskytnutí hájovny jako bezpečného úkrytu. Velkou výhodou spatřovali partyzáni také v Hilděných známostech na olomouckém gestapu. Partyzánům se ovšem tato okamžitá nabídka pomoci zdála velice riskantní, a proto počkali týden, zda nedojde k jakémukoliv pokusu o zradu, ten ovšem nepřišel, a proto se partyzáni rozhodli nabídnutou pomoc přijmout.

⁴⁴ KONEČNÝ, Karel. *Litovel-velké dějiny města. 2, Od roku 1918 do současnosti*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci pro město Litovel, 2018, s. 427-429.

⁴⁵ Oberscharführer – hodnost praporčíka

Díky tomuto rozhodnutí partyzáni získali důležité útočiště ve formě hájovny. Hájovna byla také velice dobře strategicky položena, nacházela se na samém okraji vesnice a hned za hájovnou se rozprostíral les, který sahal až k Bouzovu. Hájovna byla také v těsném sousedství již zmíněné rodiny Vlčkových. Partyzánům se tak otevřela cesta k podpoře od ostatních obyvatel Javoříčka. Mezi hlavní podporovatele patřila například rodina Jana Eliáše.

Partyzánská skupina Jermark-Fursenko se začala postupně rozrůstat, a to především v dubnu 1945, kdy se v okolních lesích začali objevovat sovětští uprchlí zajatci. K partyzánům se ovšem hlásili i čeští obyvatelé, a to převážně mladí Češi, kteří odmítli vrátit se na nucené práce do Německa.

Velká skupina partyzánů v okolí Javoříčka se začala naplno projevat již v březnu 1945, kdy se partyzáni začali veřejně objevovat mezi lidmi, a to klidě i za dne. Velké pobouření vyvolala jejich účast na ilegální taneční zábavě, která se konala v sousední obci Střemeníčko. V Javoříčku se tak začalo přímo mluvit o přítomnosti partyzánů v okolí. Tento fakt vyvolal u partyzánů značné zděšení, a proto se rozhodli, že v některých rodinách, o kterých si byli jisti, že ve vesnici roznáší zvěsti o jejich přítomnosti, udělají tzv. trestnou výpravu. Tyto trestné výpravy spočívali v tom, že do dotčených rodin vtrhli partyzáni a všechny členy rodiny zbili, a to mnohdy dosti surovým způsobem. Vykonavatelé tohoto "trestu" byli ve většině případů opilí. Tyto nepochopitelné akce ovšem měli za následek pouze to, že mnoho javoříčských občanů odmítlo dále podporovat partyzány.

V Javoříčku tak začalo sílit napětí, které bylo navíc posíleno vzájemnou averzí Hildy Victorové a Naděždy Vasiljevny Ivanovové. Partyzáni i obyvatelé Javoříčka byly pod neustálým tlakem, a to hlavně z důvodu možného prozrazení a následné msty gestapa. Jako velice rozkladný faktor se také ukázal alkoholismus Grigoriho Semjonoviče Litviška, který navíc k alkoholismu stahoval i další členy partyzánského oddílu. Alkohol sehrál i obrovskou roli v tragédii, která se v Javoříčku odehrála v noci z 9. na 10. dubna 1945. V osudnou noc se velká část partyzánů nacházela ve Victorově hájovně. Opilý Litviško poté zcela nesmlně obvinil Hildu Victorovou ze zrady a na místě ji zastřelil, poté

popravil i její dvě děti. Partyzáni ve snaze, aby zahladili stopy celou hájovnu zapálili.⁴⁶ Tento čin neunikl pozornosti nacistických úřadů, kteří tuto událost začali hned vyšetřovat. Hned následující den 10. dubna 1945 se na místo tragédie vypravil velitel hradu Bouzov, a to SS-Obersturmbannführer⁴⁷Erich Büchs. Ten spolu se dvěma důstojníky SS začal s vyšetřováním. Po ohledání místa tragédie Büchs došel k závěru, že vypálení hájovny a trojnásobnou vraždu mají na svědomí partyzáni, kterým také přísahal pomstu. Po tomto hrůzném činu se již nikdy partyzáni neodvážili k trvalému pobytu v Javoříčku. Udržovali ovšem stále styky s mnoha obyvateli, mezi které patřili například Vlčkovi.⁴⁸

Javoříčko ovšem zůstalo v hledáčku gestapa i nadále. Dne 4. května 1945 byl na průzkum obce poslána část oddílu Egona Lüdemanna, ta se ovšem při průzkumu okolí střetla s partyzány. Tento fakt měl tak pravděpodobně za následek akci, která proběhla následující den 5. května 1945. Hned ráno se na hradě Bouzov shromáždilo vojsko pod vedením výše zmíněného Egona Lüdemanna, které se vydalo k Javoříčku. Vesnice byla postupně obklíčena ze všech světových stran. Všichni obyvatelé byli násilím vyvedeni z domů, které vojáci posléze zapalovali fosforovými granáty. Muži straší 15 let byli na místě zastřeleni, ženy a děti musely opustit vesnici. Zabavený dobytek byl posléze odvezen na hrad Bouzov. V Javoříčku bylo celkem popraveno 38 mužů, a to od věku 15 do 76 let.⁴⁹

⁴⁶ BARTOŠ, Josef. *Javoříčko: pravda a legendy*. 2. vydání. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2010, s. 20-24.

⁴⁷ Obersturmbannführer – hodnost podplukovníka

⁴⁸ BARTOŠ, Josef. *Javoříčko: pravda a legendy*. 2. vydání. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2010, s. 27.

⁴⁹ Tamtéž s. 45-47.

5. Metodická část

5.1. Seznámení žáků s problematikou – exkurze

Pro metodickou část této bakalářské práce jsem se rozhodl zvolit exkurzi do obce Javoříčko. O této obci se zmiňuji v předchozí části mé práce a bez pochyby se jedná o místo, které s tématem této bakalářské práce úzce souvisí. Exkurze nabídne žákům možnost seznámit se s místem, které jistě má své místo v historii nejen regionu, ale celé naší země a nemělo by být zapomenuto.

Exkurze je jedním z nejlepších možností, jak vyvolat u žáků zájem o dané téma. Žák se dostane mimo svůj obvyklý prostor a ve většině případů i mimo místo svého bydliště. Velký klad exkurze spatřuji v tom, že bude žák přítomen v oblasti, která přímo souvisí s protinacistickým odbojem na Litovelsku. Vzhledem k tomu, že se v obci nachází i pietní místo a naučná stezka, má žák možnost dozvědět se o protinacistickém odboji a samotném vypálení obce co nejvíce v autentickém prostředí.

5.2. Naučná stezka pietním areálem v Javoříčku

Naučná stezka je určena široké veřejnosti, která se chce dozvědět více o javoříčské tragédii. V mém případě bych zvolil exkurzi pro 15 až 30 žáků, se kterými by na exkurzi jeli dva učitelé, kteří by vykonávali pedagogický dohled a v rámci diskuse k tématu případně odpovídali na otázky. Tato stezka není nikterak dlouhá, měří cca jeden kilometr. Stezka je tvořena devíti tabulemi, na kterých jsou vyobrazeny zajímavé informace nebo příběhy, které souvisí s javoříčskou tragédií. Ve středu naučné stezky se poté nachází společný hrob zastřelených javoříčských mužů.

Právě již zmíněné příběhy jsou velice zajímavé a žáka ještě více vtáhnou do atmosféry pietního místa.

Zastávka číslo 1: Budova expozice

Na samotném začátku naučné stezky se nachází budova, ve které v době tragédie sídlila škola. Samotná škola patřila mezi pár budov, které byly nacisty ušetřeny od vypálení. Po druhé světové válce se do budovy opět vrátili žáci a škola tak pokračovala v činnosti, a to až do 80. let 20. století, kdy byla činnost školy zrušena. Jako hlavní důvod zrušení školy bylo založení první expozice, která měla připomínat javoříčskou tragédii. Tato expozice byla přístupná veřejnosti pouze do roku 1989, kdy správa budovy připadla na nové majitele. Ti se ovšem o budovu příliš nestarali, budova tak začala postupně chátrat. Toto chátrání postupně pokračovalo až do roku 2010, kdy se správy budovy ujal spolek Nové Javoříčko. Tento spolek poté zahájil rozsáhlou rekonstrukci objektu, která skončila v roce 2015. V ten samý rok byla otevřena nová expozice. Slavnostní otevření expozice proběhlo u příležitosti 70. výročí vypálení obce.

Jak již bylo zmíněno výše, v budově se nachází expozice, která připomíná vypálení obce nacisty. V rámci prohlídky expozice, které dominuje ve středu místnosti zmenšený model Javoříčka, je návštěvníkům společně s výkladem puštěn i dokumentární film.⁵⁰

Obrázek 1: Budova expozice

Zdroj: Vlastní fotografie autora

⁵⁰ O expozici. *JAVOŘÍČKO: místo pro vzpomínku i nový život* [online]. [cit. 2021-04-01]. Dostupné z: <http://expozicejavoricko.cz/>

Zastávka číslo 2: Plánek pietního areálu

Hned vedle hlavní budovy s expozicí se nachází tabule, která návštěvníky krátce seznamuje s obcí Javoříčko z hlediska geografického i historického. Na tabuli je uveden osud Javoříčka a jeho obyvatel před druhou světovou válkou i po ní. Součástí tabule je plánek pietního areálu a dobové fotografie, na kterých je například zobrazena dvoujazyčná tabule, která označovala začátek obce či fotka pořízená po vypálení obce. Návštěvník se z tabule mimo jiné dozvídá o objevení místního jeskynního komplexu, který do obce přivedl turistický ruch a větší zájem o tuto lokalitu. Paradoxem je, jak sem již zmínil v práci, že právě jeskyně přivedli do Javoříčka partyzány.

Obrázek 2: Naučná stezka Javoříčko

Zdroj: Vlastní fotografie autora

Zastávka číslo 3: Tabule s oběťmi

Při cestě od budovy bývalé školy je další zastávkou tabule, na které jsou uvedeny jména a příjmení všech javoříčských obětí. U drtivé většiny zde můžeme nalézt i fotografie. Ty nejsou pouze u dvou javoříčských mužů, a to Jana a Františka Vlčkových. Právě Jan, jak již bylo zmíněno v práci, se velice aktivně podílel na pomoci partyzánské skupině Jermark-Fursenko. Na obrázku číslo 3 můžeme vidět tabuli, na které jsou vyobrazeny všechny oběti javoříčské tragédie. Na obrázku číslo 4 je vyobrazen Josef Vlček ml., bratr zmíněného Jana Vlčka.

Obrázek 3: Seznam obětí

Zdroj: Vlastní fotografie autora

Obrázek 4: Josef Vlček ml.

Zdroj: Vlastní fotografie autora

Zastávka číslo 4: Příběhy rodin

V pietním areálu se nacházejí tabule, které připomínají příběhy obyčejných lidí, kteří byli donuceni velice narychlo opustit své domovy. Jako příklad jsem vybral příběh rodiny Mrňkových, jejichž příběh je popsán na tabuli, která je součástí obrázku číslo 5. Každá z těchto tabulí je umístěna u reálného půdorysu původní stavby. Tento půdorys můžeme vidět na obrázku číslo 6.

Obrázek 5: Tabule se vzpomínkami

Zdroj: Vlastní fotografie autora

Obrázek 6: Půdorys původní stavby

Zdroj: Vlastní fotografie autora

Zastávka číslo 5: Společný hrob

V samotném středu celého areálu se nachází hlavní pietní místo celého javoříčského areálu a tím je společný hrob všech obětí javoříčské tragédie. Jak je vidět z fotografie, i v dnešní době k pomníku přicházejí lidé, kteří uctívají památku zesnulých mužů. Stejně jako u ostatních zastavení je i u hrobu popisná tabule, která mimo jiné říká: „Vy, kteří přijíždíte do tohoto tichého koutu Moravy za krásami domova, postůjte alespoň okamžik před památníkem a společným hrobem javoříčské tragédie a pokloňte se tak javoříčským občanům, kteří padli 5. května 1945 pod výstřely německých fašistů. Bylo modré bezmračné ráno. Obyvatelé osady šli za svou prací netuší, že jsou obklíčeni zelenými uniformami SS. Není úniku.“ Celé místo okolo společného hrobu je tímto textem ještě více umocněno a v návštěvnících vyvolává velice silnou emoci. Hrob je vyobrazen na obrázku číslo 7.

Obrázek 7: Společný hrob

Zdroj: Vlastní fotografie autora

Zastávka číslo 6: Pomník tragédie

Další dominantou mimo společného hrobu je pískovcový památník, který se stejně jako již zmíněný společný hrob nachází v samotném středu pietního areálu. Památník vznikl deset let po tragédii, tedy v roce 1955. Jako autory památníku můžeme označit akademického sochaře Jana Třísku a architekta Miroslava Putnu. Památník tvoří šest postav, které jsou vyobrazeny v nadživotní velikosti. Celý památník můžeme vidět na obrázku číslo 8. Na památníku je vyryt nápis: *Lidé, měl jsem Vás rád, bděte.* Tento nápis je patrný na obrázku číslo 9.

Obrázek 8: Památník

Zdroj: Vlastní fotografie autora

Obrázek 9: Nápis na památníku

Zdroj: Vlastní fotografie autora

Závěr

Území Litovelska a Uničovska je, co se týká protinacistického odboje, velice zajímavé. Hlavním rozdílem mezi oběma městy bylo národnostní složení obyvatelstva. V Uničově, jak jsem zmínil v práci, převládalo obyvatelstvo německé a v Litovli české. Z tohoto zjištěného faktu vyplývá, že se v okolí Uničova mnoho protinacistických odbojových skupin nevytvořilo. Jedinou významnou odbojovou skupinou na Uničovsku bylo Národní sdružení československých vlastenců, které mělo své sídlo v Zábřehu.

V okolí Litovle tomu bylo přesně naopak. Silná česká skupina obyvatelstva se nechtěla smířit s násilnou německou okupací jejich města. Ihned po okupaci se ve městě začaly tvořit demonstrace, které ještě zesílily po smrti bývalého litovelského studenta Jana Opletala. Situace ve městě se dokonce vyhrotila natolik, že německé okupační velení dosadilo na místo litovelského starosty vůdce litovelské buňky NSDAP Fritze Mekisku. Ten zastával úřad ne jako starosta, ale jako vládní komisař. V Litovli a jejím okolí byl velice významný nekomunistický i komunistický odboj. Mezi zástupce nekomunistického odboje řadíme odboj legionářský, sokolský nebo odbojové organizace Obrana národa a Petiční výbor Věrní zůstaneme. Mezi nejvýznamnější osobnosti nekomunistického odboje můžeme zařadit Josefa Šmakala nebo Ladislava Bedřicha. Komunistický odboj měl v Litovli a jejím okolí zastoupení především v osobě Otakara Vaška, který byl přímo napojen na okresní vedení komunistického odboje v Olomouci. Velice významnou složkou protinacistického odboje na Litovelsku byly i skupiny partyzánů. Konkrétně partyzánská skupina vytvořená okolo majora Aloise Petráše, jejíž činnost se dotýkala přímo i Litovle, kde partyzánskou buňku vytvořil litovelský občan Miroslav Havlíček. Další velice významnou partyzánskou skupinou, která působila především v okolí Litovle, konkrétně okolo obce Javoříčko, byla partyzánská skupina Jermark-Fursenko.

Co se týká literatury věnující se období druhé světové války a následného odboje je k dispozici velké množství, které důstojně odpovídá tomuto obsáhlému tématu. Relevantní literatury je tedy k dispozici mnoho. Problém, se kterým jsem se při psaní této bakalářské práce setkal, byla současná pandemická situace, která mi bohužel znemožnila přístup do okresních archivů v Olomouci, případně v Šumperku či Opavě. Musel jsem tedy využít literaturu, která byla dostupná v online formě

nebo v knihovnách. S tímto problémem souvisí i zpracování metodické části práce. V rámci metodické části práce, by bylo určitě zajímavé zjistit dotazníkovou formou, jak jsou místní žáci obeznámeni s odbojovou činností v Litovli a Uničově. Přínosem by také mohly být rozhovory s pamětníky. Vzhledem k již zmíněné epidemiologické situaci, však byla realizace takové formy metodologické části práce velice těžko uskutečnitelná.

Cílem této bakalářské práce bylo zjistit a shromáždit co nejvíce informací o protinacistickému odboji. V práci byl tedy kladen hlavní důraz na odbojové skupiny na území Litovle a Uničova. Bylo zde popsáno jejich základní fungování a nejvýznamnější osobnosti, které se do protinacistického odboje aktivně zapojily.

Téma druhé světové války a odboje je téma opravdu obsáhlé a široké a je tedy zřejmé, že vzhledem k rozsahu bakalářské práce nelze toto téma zcela podrobně zachytit. Práce proto nabízí prostor pro další podrobný výzkum.

Seznam použité literatury

Publikace:

BARTOŠ, Josef. *Historický místopis Moravy a Slezska v letech 1848-1960*. Svazek III, Okresy: Olomouc město a venkov, Litovel, Šternberk, Mor. Beroun. Ostrava: Profil, 1972.

BARTOŠ, Josef. *Javoříčko: pravda a legendy*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2010.

BARTOŠ, Josef a Josef PŘIKRYL, ed. *Komunisté v čele protifašistického odboje na severní Moravě: sborník vzpomínek*. Ostrava: Profil, 1980.

BARTOŠ, Josef. *Národně osvobozenecké hnutí na severní Moravě 1938-1945*. Šumperk: Vlastivědný ústav, 1965.

BARTOŠ, Josef. Odboj v nacisty okupovaném pohraničí 1941-1944. In: *Sborník prací historických XIII*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1990.

BARTOŠ, Josef. *Postavení českého obyvatelstva na severní Moravě za okupace*. Šumperk: Vlastivědný ústav, 1969.

BARTOŠOVÁ, Jana. *Nesmíme zapomenout: Jan Opletal a další oběti listopadu 1939: nacistická perzekuce českých studentů během 2. světové války*. Praha: Národní pedagogické muzeum a knihovna J.A. Komenského, 2015.

BUREŠOVÁ, Jana. *Uničov: historie moravského města*. Uničov: Město Uničov, 2013.

BRANDES, Detlef. *Češi pod německým protektorátem: okupační politika, kolaborace a odboj 1939-1945*. Třetí, rozšířené a revidované vydání. Přeložil Petr DVOŘÁČEK. Praha: Prostor, 2019.

BRYANT, Chad Carl. *Praha v černém: nacistická vláda a český nacionalismus*. Praha: Argo, 2012.

FIALA, Jindřich. *Kuneš Sonntag: životní příběh z dvacátého století*. Praha: Nakladatelství P3K, 2013.

KLÍMA, Vlastimil, KVAČEK, Robert a Josef TOMEŠ, ed. *Druhý odboj (1939-1945): svědectví a úvahy*. Praha: Masarykův ústav a Archiv AV ČR, 2017.

KONEČNÝ, Karel. *Litovel-velké dějiny města. 1, Od nejstarších dob do roku 1918*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci pro město Litovel, 2018.

KONEČNÝ, Karel. *Litovel-velké dějiny města. 2, Od roku 1918 do současnosti*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci pro město Litovel, 2018.

KOPEČEK, Pavel. *Evropa v plamenech: protifašistický odboj v období druhé světové války se zaměřením na region střední Evropy*. Praha: EPOCH, 2019.

KOUŘIL, Jan, Josef BARTOŠ a Jaroslava ČAJOVÁ. *Zapomenuté pohraničí: Šumvald u Uničova 1938-1945: svědectví, vzpomínky, dokumenty*. Praha: JANUA, 1999.

KRÝLOVÁ, Zuzana. *Protektorát Čechy a Morava: právo nástroj nacistické expanze*. Praha: 2014. Rigorózní práce. Právnická fakulta Univerzity Karlovy, Katedra právních dějin.

MARTINKOVÁ, Petra. Československá obec legionářská – místní jednotka Litovel. In: *Ročenka Státního okresního archivu v Olomouci*, roč. 9, Olomouc: Státní okresní archiv v Olomouci, 2000.

NÁLEVKA, Vladimír, DEJMEK, Jindřich a Marek LOUŽEK, ed. Každodenní život v protektorátu Čechy a Morava. In: *Nacistická okupace: Sedmdesát let poté*. Příbram: Centrum pro politiku a ekonomiku, 2009.

NĚMEČEK, Jan a kol. *Na prahu svobody: vítězství 1945*. Praha: Středisko společných činností AV ČR, v.v.i., pro Kancelář Akademie věd ČR, 2017.

VAŠEK, Otakar. *Vzpomínky na odbojovou činnost v Litovli*. Litovel: Strojopis, 1971.

Internetové zdroje:

„Anschluss“ Rakouska. *Paměť národa* [online]. [cit. 2021-01-25]. Dostupné z: <https://www.pametnaroda.cz/cs/anschluss-rakouska?page=0>

Mnichov 1938: Někteří historici odmítají tezi o zradě, šlo podle nich o vítězství Benešovy diplomacie. *Česká televize* [online]. [cit. 2021-01-23]. Dostupné z: <https://ct24.ceskatelevize.cz/domaci/2604335-mnichov-1938-zrada-co-nebyla-zradou>

Karpatsko-Dukelská operace. *Paměť národa* [online]. [cit. 2021-01-25]. Dostupné z: <https://www.pametnaroda.cz/cs/karpatsko-dukelska-operace-1>

Seznam obrázků

Obrázek 1: Budova expozice	42
Obrázek 2: Naučná stezka Javoříčko	43
Obrázek 3: Seznam obětí	44
Obrázek 4: Josef Vlček ml.	44
Obrázek 5: Tabule se vzpomínkami	45
Obrázek 6: Půdorys původní stavby	45
Obrázek 7: Společný hrob	46
Obrázek 8: Památník	47
Obrázek 9: Nápis na památníku	47